

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ASPEKT IDENTITY V PRÓZÁCH IRENY DOUSKOVÉ

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

Autor práce: Jana Špačková

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 5.

2018

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 30. července 2018

.....

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Martině Halamové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, připomínky a velikou vstřícnost při zpracování tohoto tématu.

ANOTACE

Následující bakalářská práce je soustředěna na recepci obrazu identity v trilogii *Hrdý Budžes* (1998), *Oněgin byl Rusák* (2006) a *Darda* (2011) a v próze *Goldstein píše dceři* (1997) od české autorky Ireny Douskové. Teoretická část definuje identitu obecně s ohledem na diskurz a jeho mocenský vliv z pohledu Michela Foucaulta. V potaz je zde brána návaznost na kolektivní a osobní paměť vycházející především z koncepce Maurice Halbwachse. Uvedené termíny jsou představeny za pomoci sekundární literatury. Praktická část se nejprve obrací k zmiňované trilogii od Ireny Douskové, v níž je analyzováno formování identity hlavní postavy, jež prostupuje všemi třemi prózami. Poté se zájem obrací k utváření identity v díle *Goldstein píše dceři*. Cílem práce je zachytit proměňování identity hlavní postavy ve všech jejích rolích a konfrontovat poznatky mezi trilogií a čtvrtou analyzovanou prózou.

ABSTRACT

This bachelor thesis focuses on the perception of identity in the trilogy *Hrdý Budžes* (1998), *Oněgin byl Rusák* (2006) and *Darda* (2011) and in the prose *Goldstein píše dceři* (1997) by the Czech author Irena Dousková. The theoretical part defines the term of identity in general regarding the social context and its influence of power from the Michael Foucault's point of view. The continuity of the collective and personal memory arising mainly from the Maurice Halbwache's conception has been taken into consideration. Given terms are introduced with the aid of secondary literature. The practical part firstly deals with the above-mentioned trilogy by Dousková, in which the identity forming of the main character, who appears in all the three parts, has been analyzed. Then it focuses on the identity forming in the work *Goldstein píše dceři*. The aim of this thesis is to capture the identity changes of the main character in all of its roles and to compare and contrast the findings between the trilogy and the fourth analyzed prose.

OBSAH

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 DISKURZ	9
2 KOLEKTIV A JEDINEC	12
2.1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	13
2.2 NÁRODNÍ IDENTITA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ.....	17
II PRAKTICKÁ ČÁST	21
1 POETIKA POSTAVY	21
2 IDENTITA HLAVNÍ POSTAVY V TRILOGII.....	23
2.1 HRDÝ BUDŽES	23
2.2 ONĚGIN BYL RUSÁK.....	29
2.3 DARDA	34
3 GOLDSTEIN PÍŠE DCEŘI.....	38
ZÁVĚR	45
SEZNAM LITERATURY	49

ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je *Aspekt identity v prózách Ireny Douskové*. Irena Dousková (*18. 8. 1964), současná česká spisovatelka, se do povědomí širší veřejnosti dostala především díky úspěšnému dramatickému zpracování prózy *Hrdý Budžes*, kde hlavní postavu dokonale zahrála Barbora Hrzánová. Irena Dousková se narodila do herecké rodiny v Příbrami jako Irena Freistadtová. Příjmení Dousková získala díky matce, která ji po emigraci jejího otce nechala přejmenovat dle matčina rodného příjmení. S otcem žijícím v Izraeli se nestýkala až do roku 1989. Životní osud autorky se odráží v analyzovaných prózách.¹

V roce 1976 se s rodinou přestěhovala do Prahy, kde vystudovala gymnázium Nad Štolou a následně pracovala jako sekretářka a knihovnice (1983 – 1985). Poté absolvovala Právnickou fakultu Univerzity Karlovy (abs. 1989), ale právnickou praxi nikdy nevykonávala. Místo toho působila jako dramaturgyně v kulturním středisku v Praze a později se živila převážně jako novinářka. Od roku 2005 působí spisovatelka na volné noze.²

Rok 1988 pro ni znamenal vstup do literárního dění prostřednictvím literárně-dramatického spolku LiDi, jehož součástí se v tomto roce stala. Dousková také přispívala do mnoha tiskovin, z nichž můžeme uvést například *Literární noviny*, *Mladou frontu*, *Právo*, *Host*, *Tvar*, *Divadelní noviny* aj.³ V její básnické i prozaické tvorbě je patrné autobiografické východisko a zájem o judaismus. Formální stránka se vyznačuje úsporným vyjadřováním, ironií a pointou. Mezi její další prózy patří například *Pražský zázrak* (1992), *Někdo s nožem* (2000), *O bílých slonech* (2008) aj.⁴

Předkládaná práce reflektuje identitu v trilogii *Hrdý Budžes*, *Oněgin byl Rusák* a *Darda* a v próze *Goldstein píše dceři*. Vytyčeným cílem této práce je odpovědět na otázku, jak je představen subjekt a utváření jeho identity v uvedené trilogii a ve čtvrté analyzované próze.

Identita je neustále se posouvající a nikdy nekončící proces popisu nás samých, při kterém se utváří naše nitro. Vyznačuje se jistým uvažováním, přesvědčením,

¹ Srov. DOUSKOVÁ, I. Bio [online]. In: *Douskova.cz*. Brno: Nakladatelství Druhé město. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.douskova.cz/bio/>.

² Srov. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1637&hl=irena+douskov%C3%A1>.

³ Srov. <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1637>.

⁴ Srov. DOUSKOVÁ, I. Bio [online]. In: *Douskova.cz*. Brno: Nakladatelství Druhé město. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.douskova.cz/bio/>.

postojem a vkusem a formuje se v závislosti na diskurzu. Podle Foucaulta diskurz určuje, co se ve společnosti smí říkat, a co má zůstat utajeno. Diskurz tak ztělesňuje donucovací moc. Ve své práci se budu zabývat především konfrontací diskurzu rodinného a diskurzu socialistického, které působily na hlavní hrdinku vybraných próz, a pokusím se tak znázornit, jak je její identita konstruovaná od dětských let, přes období adolescence až po dospělost. Ukazuje se nám neustálé hledání a roztříštěnost její identity pramenící z jejího nezakotveného dětství, které stojí na pomezí rodinného a socialistického diskurzu.

S hledáním identity souvisí i odkaz k vyprávěním a vzpomínkám, které utváří její osobní paměť, přičemž budu vycházet z publikace *Kolektivní paměť* od Maurice Halbwachse. Osobní paměť sledované hrdinky se v mnoha místech opírá o vyprávění rodiny, ale s odstupem času tato vyprávění zasazuje do interdiskurzivních rámců. Mnohdy se obraz o skutečnostech rodí pouze z vypůjčené paměti, protože se o vlastní paměť nemůže opřít.

Sledování proměny identity vychází z teoretické části, která vysvětluje pojem diskurz, identita, kolektivní paměť a národní identita v českém prostředí. Praktická část se poté opírá o nabyté poznatky a sleduje, jak se na identitě hlavní postavy odráží vliv diskurzu, a jak časem proměňují její vzpomínky.

Abychom mohli porovnávat proměnu identity v intertextových souvislostech těchto próz, musíme si definovat pojem *implikovaného autora*. Budu vycházet z pohledu Seymoura Chatmana. Narativ textu je utvářen jedním implikovaným autorem stojícím na pomezí reálného a fikčního světa. Implikovaný autor představuje autorovo druhé já neboli literární verzi píšící osoby, která je součástí narativního textu nebo za text odkazuje.⁵ Reálný autor vytvoří jedinečnou implikovanou literární verzi sebe sama, jež se liší od implikovaných autorů děl jiných lidí. „*Nejedná se o vypravěče, ale spíše o princip, který vymyslel vypravěče spolu se vším ostatním v narativu.*“⁶ Implikovaný autor nám na rozdíl od vypravěče nic neříká a vede nás mlčky, protože nevlastní žádný přímý prostředek komunikace. Porovnáním různých narativů od jednoho reálného autora se tento pojem chápe nejlépe. Prostřednictvím implikovaného autora, který je vždy přítomen, dokonce i za předpokladu, že byl narativ vytvořen kolektivně, stanovuje reálný autor normy narativu.

⁵ Srov. MÜLLER, R. (Eds). ŠIDÁK, P. (Eds). (2012): *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*. Praha: Academia, s. 208.

⁶ CHATMAN, S. (2008): *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, s. 154.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 DISKURZ

Diskurz úzce souvisí s proměnou identity. Slovo diskurz vychází z latinského slova *discursus* a v překladu znamená rozbíhání nebo pobíhání sem a tam.⁷ V naratologii se výrazem diskurz rozumí promluva, text, projev, řeč či rozprava. Pro mou práci je nejpodstatnější teorie diskurzu od Michela Foucaulta, který ho chápe nejen jako výše uvedené, ale zároveň i jako sjednocení jazyka a praxe. Podle *Slovníku novější literární teorie* můžeme říci, že se dle Foucaultových prací diskurz vztahuje k určitému okruhu vědění, které je ohraničeno tím, co se smí a nesmí říkat, a také kdo, kdy a kde mluví.⁸ Diskurz konstruuje význam, definuje objekty vědění a rozhoduje o tom, „*kteří významy promlouvající subjekty za určitých historických okolností mohou, nebo nemohou užívat.*“⁹

1.1 MOCENSKÉ VLIVY DISKURZU

V problematice diskurzu nás zajímá používání jazyka prostřednictvím určitých kodifikovaných typů diskurzů ve vztahu k moci.¹⁰ Diskurz vždy spadá pod určité mocenské vlivy, které pomocí vnitřních a vnějších zákazů omezují, organizují, vybírají a kontrolují jeho struktury, a proto nikdy nemůže existovat nahodile. Z diskurzivního světa nelze uniknout, můžeme pouze přecházet k jiným typům diskurzu.

Foucault tvrdí, že ve společnosti jako je naše, je diskurz navenek ovlivňován takzvanými procedurami vylučování, mezi něž náleží zákaz slova, dělba na šílenství a vůle po pravdě.¹¹ Slovo je na veřejnosti omezováno diskurzy, a proto nemáme právo hovořit o všem. Nejvýrazněji tabuizovaná témata představil Foucault ve vztahu k sexualitě a k šílenství v monografii *Dějiny šílenství a Dějiny sexuality*.¹²

Dalším principem vylučování je vztah rozumu a šílenství. Už od středověku se považuje za blázna člověk, jehož projev se liší od většiny nebo jehož názor není možné přijmout za tvrzení druhých lidí. Často bývá tato řeč „blázna“ považována

⁷ Srov. NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, s. 153.

⁸ Srov. BARKER, CH. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, s. 42.

⁹ Tamtéž, s. 42.

¹⁰ Srov. MÜLLER, R. (Eds). ŠIDÁK, P. (Eds). (2012): *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*. Praha: Academia, s. 102.

¹¹ Srov. FOUCAULT, M. (1994): *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, s. 13.

¹² Srov. Michel Foucault [online]. 2018 [cit. 2018-07-21]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/michel-foucault-1365>.

za bezvýznamnou a nicotnou. Stává se, že tento projev může obsahovat jakousi skrytou pravdu nebo je text obdařen podivnou schopností, například vidět do budoucnosti, ale onu kouzelnou schopnost ostatní nevládní, a proto ji zavrhnou. Jeho pravdu pak někteří pokládají za směrodatnou, jedinečnou řeč pravdy, a jiní za obyčejnou řeč bláznů.¹³ V historii se různé diskurzy opakovaly, ale v každé době tvořily a tvoří nové vědění a novou diskurzivní formaci.

Třetím typem vylučování je vůle po pravdě. Dříve byl diskurz považován za jedinou možnou pravdivou autoritu. Vzbuzoval úctu a hrůzu, určoval spravedlnost, věštil budoucnost, získával si lidi na svou stranu a případně si je i podmaňoval. Později přestalo být prioritou to, co diskurz byl, ale bylo důležité to, co říkal. „*Pravda se posunula z ritualizovaného, účinného a spravedlivého aktu vypovídání k samotné výpovědi – k jejímu smyslu, její formě, jejímu předmětu, jejímu vztahu k tomu, k čemu se vztahuje.*“¹⁴ Dnes má diskurz institucionální oporu v knižní kultuře a jejím systému, která vykonává nátlak nad jednotlivými diskurzy a ztělesňuje tak donucovací moc.

Jak již bylo výše zmíněno, existují systémy kontroly a vylučování vnější. Zároveň jsou ale diskurzy schopny vykonávat kontrolu samy nad sebou. Mezi vnitřní mocenské faktory patří komentář a autor.¹⁵

V každé společnosti se lidé setkávají s diskurzy, které jsou pomíjivé, sotvaže byly proneseny. Zároveň také čelíme takovým diskurzům, které jsou Foucaultem označeny jako takzvané ritualizované celky diskurzů neboli velká vyprávění. Právě tyto celky se pravidelně opakují ve stejné či mírně pozměněné variantě napříč historií. S komentářem se můžeme setkat v kultuře, a to v náboženských, právních, literárních a vědeckých textech. Komentář hraje významnou roli mezi prvotním a druhotným textem. Na jedné straně se díky posunu mezi texty rodí nové diskurzy, ale zároveň se na straně druhé diskurzy neustále opakují prostřednictvím jiných slov nebo forem. Nahodilost diskurzů tedy není díky komentáři možná. „*Nové nespočívá v tom, co je řečeno, nýbrž v události svého návratu.*“¹⁶

Dalším vnitřním mocenským faktorem je autor. Nejedná se zde o autora ve smyslu pisatel textu, ale o princip seskupení diskurzů a zároveň i o původ a jednotu diskurzivních významů. „Prvotním hybatelem“ textu tedy není autor, nýbrž diskurz,

¹³ Srov. FOUCAULT, M. (1994): *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, s. 10.

¹⁴ Tamtéž, s. 11.

¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 14.

¹⁶ Tamtéž, s. 16.

který prostřednictvím autora text utváří. Jedinec píšící text na sebe bere funkci autora, který je determinován diskurzem.¹⁷

Problematiku diskurzu vysvětlil Foucault na příkladu: Mendel přišel v devatenáctém století s úplně novými poznatky z oblasti biologie, které však v té době neodpovídaly dosavadním poznatkům ostatních biologů, a proto bylo jeho tvrzení dlouhou dobu považováno za nepravdivé. Dle Foucaultova názoru hovořil Mendel pravdu, ale nenacházel se v pravdě biologického diskurzu své doby. Z toho vyplývá, že můžeme prezentovat naši myšlenku, ale za pravdu bude pokládána pouze tehdy, bude-li v souladu s diskurzivní „policí“.¹⁸

Diskurz je kontrolován ještě třetí skupinou. Tentokrát nejde o moc diskurzu, ani o zamezení jeho nahodilého výskytu, ale o dodržování pravidel diskurzu všemi jeho účastníky. Foucault říká, že diskurzy nejsou všem stejně přístupné. Těm, kteří nebudou respektovat pravidla, bude přístup do diskurzu odepřen. Tato pravidla určují „*gesta, chování, okolnosti a celý souhrn znaků, jenž musí doprovázet diskurz*“.¹⁹ Zároveň také stanovují způsob užívání slov podle toho, jak působí na ostatní a do jaké míry vlastní donucovací hodnotu. Příkladem mohou být doktríny fungující uvnitř společenství. Podmínkou přijetí doktríny je shoda jejich uživatelů na jednotných pravdách nebo na jednotném celku diskurzů. Jedinci jsou zavázáni pouze k jedinému typu vypovídání a nesmí užívat žádná jiná. Jinými slovy doktrína podmaňuje jednotlivce diskurzům a diskurzy podmaňuje skupině.²⁰

Diskurzy samy o sobě jsou tedy ovlivňovány vnitřně, zvnějšku, ale i dalšími kontrolními procesy. Mnohdy dochází k jejich vzájemnému vylučování nebo křížení. Působením diskurzu se vymezuje a ustavuje vztah jedince s jeho okolím. Diskurzivní složky a postupy se hromadí i v literárních textech, kde dochází k reintegraci vědění. Vše zastřešuje interdiskurzivní rámec tvořený kolektivními symboly.

¹⁷ Srov. FOUCAULT, M. (1994): *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda, s. 16.

¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 19.

¹⁹ Tamtéž, s. 21.

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 21.

2 KOLEKTIV A JEDINEC

Diskurzy drží pohromadě díky identifikaci, která je jedním ze základních pilířů formování identity. Člověk se díky identifikaci vymezuje vůči nějaké autoritě. „*Identifikace je jádrem fantazie a napojení, které jsou chápány jako procesy, díky nimž drží pohromadě diskurzy a psychické síly používané k ustavování identity.*“²¹ Původ slova *identita* vychází z latinského slova *idem* znamenající v překladu *totéž*. *Identita* se vyznačuje určitým vkusem, přesvědčením, postojem a životním stylem, díky němuž se emocionální nitro člověka propojuje s diskurzivním okolím. *Slovník kulturních studií* ji také označuje jako proces stávání se, vystavěný z podobností a rozdílností.²² *Identita* zachycuje pouze momentální stav naší jedinečnosti, protože se vlivem kulturního a politického dění neustále proměňuje. Všechny identity se kříží, odporují si a navzájem se vylučují. Neexistuje žádná, která by je zastřešovala, protože se neustále formují a mění podle aktuálně předkládaných kulturních vzorců. Individualita se utváří v závislosti na společnosti a její kultuře a je tedy sociálně nebo diskurzivně determinována. Z pohledu kulturních studií můžeme *identitu* označit za diskurzivní praxi, která produkuje to, co pojmenovává, a to prostřednictvím odkazů na konvence a normy.²³ „*Každý má své pravdivé „já“, identitu, kterou vlastní a může poznat.*“²⁴ Osobní *identita* je konstruována v závislosti na identitě kolektivní, která nad osobní převažuje.

Vzpomínání utváří minulost a je zásadním způsobem ovlivněno vyprávěním a svědectvím, které je uchováváno v paměti lidí. Prostřednictvím vyprávění lidí se předávají zkušenosti, založené na kolektivní a osobní paměti. Během tohoto procesu se ztrácí skutečný základ vzpomínky, protože je vyprávěním pozměněn. Právě díky vzpomínání získává minulost svou *identitu*. „*Paměť a vzpomínání hrají rozhodující význam při tvorbě a udržování individuální i společenské identity.*“²⁵

Výše jsme uvedli, že se ve společnosti vyskytují opakující se ritualizované celky diskurzů, například kolektivně sdílené texty, obrazy, rituály. Tato kulturní paměť přesahuje do minulosti a zprostředkovává a stabilizuje podobu společnosti. Paměť představuje důležitou složku pro utváření individuální a sociální, respektive kolektivní identity.

²¹ BARKER, CH. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, s. 73.

²² Srov. Tamtéž, s. 75.

²³ Srov. Tamtéž, s. 74-75.

²⁴ Tamtéž, s. 75.

²⁵ NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, s. 580.

2.1 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ

Když člověk vzpomíná na své dětství, zjišťuje, že okolo něj plynul nějaký vnější rámec událostí, který tehdy nebyl schopen zaznamenat. Člověk dokáže své dětství zasadit do širšího dobového kontextu až s odstupem času. I přes to, že si člověk konkrétní události nepamatuje, jeho osobní paměť a vzpomínky jsou odrazem onoho vnějšího rámce. Naše individuální paměť se tedy vždy opírá o paměť kolektivní. V životě každého z nás se občas odehrají události, které si později nejsme schopni bez pomoci jiných lidí vybavit. Příkladem může být náš první den ve škole. I přes to, že si my sami nevybavíme detailní vzpomínku, existuje v paměti rodičů a přátel. Pokud se ale vzpomínka na danou událost bude skládat pouze z výpůjček, nebude se jednat o naši vzpomínku.²⁶

Individuální vzpomínky někdy není možné vytvořit bez pomoci cizích lidí a vyžadují tudíž oporu v paměti kolektivní, která vždy tu osobní obklopuje.²⁷ Mnohdy jedinec namítá, že některé události prožil a pamatuje si je, ale ve skutečnosti je poznal pouze prostřednictvím svědectví jiných lidí, která byla uvedena například v tisku. Tato vyprávění jsou součástí historické paměti, kterou budeme znát jen díky zprostředkovaným informacím, protože jsme je sami nezažili. Takovéto události jsou součástí paměti národa.²⁸

Halbwachs uvádí v publikaci *Kolektivní paměť* příklad: Dítě mělo možnost pochopit minulost skrze vyprávění své služky. Její vnímání okolního dění bylo velmi ovlivněno předsudky, předpojatostí a lidovou představivostí. Tento černobíle vnímaný obraz reality převyprávěla služka dítěti, a tak se díky ní dostalo do podvědomí dítěte to, jak okolnosti vnímal prostý lid. V dospělosti si pak člověk uvědomil, nakolik byla jeho představa zkreslená.²⁹ „*Jinými slovy, vedle historie psané existuje historie živá, která prochází a obnovuje se napříč časem a v níž můžeme nalézt celou řadu dřívějších proudů, které zmizely pouze zdánlivě.*“³⁰ Smysl události někdy člověk pochopí až s odstupem času.

Dnešní společnost a její myšlení stojí na myšlení minulosti. Rodiče a prarodiče odráží dobu, ve které žili a my ji poznáváme prostřednictvím jejich vyprávění.

²⁶ Srov. HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 54.

²⁷ Srov. Tamtéž, s. 94.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 94.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 106.

³⁰ Tamtéž, s. 108.

Ve společnosti se generace liší, mladí nerozumí starším a pochopí je až s věkem. Dokonce dochází k zjištění určitých podobností mezi generacemi.

Kolektivní paměť je „*souvislý proud myšlení, v jehož nepřetržitosti není nic umělého, protože z minulosti uchovává pouze to, co je z ní dosud živé nebo schopné žít ve vědomí skupiny, která ji udržuje.*“³¹ Vždy je opřena o skupinu zakotvenou v prostoru a čase. Pokud se paměť skupiny, jež na vlastní kůži zažila minulé události odtrhne od jejich života, zůstane minulost jen chronologickým schématem. Pokud vzpomínka na minulé události už nepřežívá v mysli jejich účastníků, dostáváme se za rámec kolektivní paměti a začínáme hovořit o paměti historické. Psaná historie se liší od té prožité.

Obraz minulosti rekonstruujeme pomocí vlastních vzpomínek, údajů vypůjčených z přítomnosti a také pomocí vyprávění jiných lidí. Naše vzpomínky na minulost se s odstupem času poupravují v závislosti na skupinách, ke kterým náležíme. Naše individualita se konstruuje z vyprávění jiných lidí. Uvědomíme si totiž věci, které nám tehdy unikali. S věkem člověk získává širší povědomí o událostech, kterých se fyzicky zúčastnil, zasazuje je do kontextu a získává tak o nich ucelenou vzpomínku. Jeho osobní paměť se tedy opírá o paměť kolektivní. Zajímavé také je, že i přes to, že dva lidé prožili ve stejný čas a na stejném místě tutéž událost, budou o ni vyprávět jinak. I přes to, že se jedná o vzpomínku na tutéž událost, každý jedinec rekonstruuje obraz minulosti podle svých vlastních pocitů a vybavuje si jiné úseky.

Halbwachs byl také přesvědčen, že je paměť individua sociálně podmíněna. „*Absenci vzpomínek z nejtělejšího dětství je proto třeba rozumět tak, že jsme ještě nebyli sociálními bytostmi, a nejsme proto schopni naše vjemy o nic opřít.*“³² Pokud se člověk prochází ulicemi bez fyzické přítomnosti další osoby, nemusí to nutně znamenat, že je na procházce opravdu sám. Další osoby si jedinec může představovat ve své mysli. Doprovod mu může tvořit jakákoli osoba počínaje zpěváky, přes spisovatele, až po divadelníky. Ve skutečnosti nikdy nejsme sami a „*vždy v sobě neseme určitý počet různých lidí*“.³³ I v případě, že se budu procházet ulicí sama, neodnesu si z ní vzpomínky, které náleží jen mně. Tito lidé, s nimiž člověk své vzpomínky sdílí, je mohou také vyvolat. K tomu, abychom si byli schopni vybavit vzpomínku, nepotřebujeme fyzickou přítomnost svědků.³⁴

³¹ HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 125.

³² Tamtéž, s. 65.

³³ Tamtéž, s. 51.

³⁴ Srov. Tamtéž, s. 51.

Jsme-li dlouhodobě součástí stejného společenství, dokážeme na základě sdílených informací a myšlenek rekonstruovat události minulé. Pokud jsme situaci vnímali o samotě a nebyli jsme součástí žádné sociální skupiny, kolektivní paměť povahu naší vzpomínky vysvětlit nedokáže. Některé příběhy z dětství nám vyprávěli rodiče a my jsme k nim přiřadili určitý obraz, který si poté vybavujeme. Nikdy však nezjistíme, zda onen obraz byl opravdu skutečný. Tato vypůjčená paměť tak může zacelovat prázdná místa naší paměti.³⁵

Paměť je utvářena na základě vyprávění lidí žijících ve společnosti. Podle Halbwachse, „*vzpomínáme sice jako jednotlivci, ale činíme tak v referenčních rámcích, představujících organizaci vzpomínek danou společností.*“³⁶ Individualita jedince se formuje prostřednictvím skupin, ke kterým ve společnosti náleží. Halbwachs ve své publikaci *Kolektivní paměť* uvádí, že je každé slovo propojeno s nějakou vzpomínkou. Výměnu vzpomínek kolektivní paměti umožňuje právě jazyková komunikace. Minulost v naší paměti nezůstává nikdy stejná. Proměňuje se s ohledem na informace získané v přítomnosti.

Čas představuje závazný společenský řád, podle něhož se opakují tradice a zvyky. Času nelze uniknout a nelze jej zastavit. Každý jedinec je nucen sladit chod vlastních hodinových ručiček podle ostatních, protože by mohl zmeškat šance, které mu společenský život nabízí.³⁷ Ve společnosti plyne čas pro všechny členy stejně, ale každý jedinec jej vnímá jinak. Jednou si nepřejeme nic jiného, než aby právě prožívaná chvíle co nejdříve skončila a jindy pravý opak. Halbwachs v díle *Kolektivní paměť* poukazuje na to, že dítě a starý člověk by se nikdy nemohli shodnout na stejném trvání času, protože ho každý vnímá jinak.³⁸ Ať už čas vnímáme jakkoli, ve výsledku se všichni členové společnosti musí podřídit jeho kolektivnímu trvání.

Vzpomínky se vážou k časovým údajům, díky nimž je můžeme lokalizovat. Každý člověk náleží k různému počtu společenských skupin a vnímá vícero kolektivních časů. Vědomí člověka vychází z myšlení skupin, ke kterým náleží, a proto zde dochází ke střetávání kolektivních časů. Osobní paměť se opírá o kolektivní i ve chvíli, kdy není člověk fyzicky součástí skupiny. Díky tomu, že mezi sebou lidé společně vnímají plynutí času, okolní svět atd., přetrvávají vzpomínky v paměti lidí i

³⁵ Srov. HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 64.

³⁶ MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. (2014) *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám* [online], Praha: Karolinum, s. 17-18.

³⁷ Srov. HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 138.

³⁸ Srov. Tamtéž, s. 141.

navzdory smrti a odloučení. „*A právě přežívající mysl skupiny vyvolává vzpomínku na někdejší blízkost a brání tomu, aby obraz druhého upadl v zapomnění.*“³⁹

Podmínkou bezproblémového chodu společnosti je vzájemná názorová tolerance mezi jejími členy. Podle Mezinárodní deklarace lidských práv z roku 1948 má každý člověk právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Hlavní myšlenkou této deklarace je názorová a fyzická tolerance odlišnosti a jinakosti zastávající heslo: „*všichni jsou si rovni*“. Ne každá skupina však toto motto dodržuje a dochází k neuznání a k následným bojům. „*Boj všech proti všem vyvolává strach z násilné smrti, teprve pod vědomím tohoto strachu si navzájem znepřátelení jedinci uvědomují potřebu vytvoření státu v čele s vladařem zajišťujícím mír.*“⁴⁰ Pod tíhou strachu se pak jedinec podřizuje určitým zákazům – zákonům a snaží se žít v míru i za cenu omezení vlastní suverenity. Uznání a tolerance ostatních vyžaduje čas a někdy i velké sebezapření. Lidé mohou soukromě věřit, že jejich názory jsou pravdivé, ale nesmí je nikomu vnucovat a zároveň musí dodržovat určitou loajalitu vůči státnímu zřízení.⁴¹

³⁹ Tamtéž, s. 175.

⁴⁰ Tamtéž, s. 16.

⁴¹ Srov. KYLOUŠEK, P. a kol. (2009): *My – oni – já. Hledání identity v kanadské literatuře a filmu*. Brno: Host. s. 22.

2.2 NÁRODNÍ IDENTITA V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Jednou z kolektivních identit je identita národní, která je reprodukována diskurzivním jednáním. „*Národní identita je druhem imaginární identifikace s národním státem vyjádřená pomocí symbolů a diskurzů.*“⁴² Tuto identitu bychom měli chápat jako výsledek diskurzivní moci, jež zakrývá rozdílnost jednotlivých skupin. Uvnitř národa dochází k velkým vnitřním rozporům, „*takže unifikovaná národní identita musí být konstruována pomocí narace národa, v níž příběhy, obrazy, symboly a rituály reprezentují „sdílené“ významy národnosti.*“⁴³ Aby mohla národní identita fungovat, musí se lidé identifikovat s dějinami, příběhy, literaturou a kolektivně sdílenými zkušenostmi.

České národní vědomí se utváří sdílenými symboly, mýty a tradicemi. Česká sounáležitost je zakotvena ve společné historii, ale může být i předmětem explicitního diskurzu. Diskurzem se stává „*v situacích, které jsou vnímány jako národní krize, nebo tehdy, kdy jsou zájmy, považované za české, ohroženy těmi druhými.*“⁴⁴ Český národ se také konstruuje v závislosti na kultuře, jíž rozumíme „*komplexní celek zahrnující vědění, přesvědčení, umění, zákony, morálku, tradici a veškeré další schopnosti a zvyklosti, které lidé získávají díky tomu, že jsou členy společnosti.*“⁴⁵ Kultura představuje základ mnohosti diskurzů. I přes velkou rozdílnost společenských vrstev sdílí všichni v rámci jednoho společenství jednotnou kulturu. Každý národ a stát má své historické události, které představují zvláštní symbolický význam a jejich výročí jsou oslavována jako státní svátky.

Národní identita definuje kulturně i politicky to, kým jsme. Konstruuje se ve vztahu k těm druhým, k jiným národům, k nimž nepatříme. Pro pochopení toho, jak se konstituovala česká národní identita, nastiňuje Holý historické události, z kterých naše identita vzešla. Česká národní identita se v minulosti formovala v opozici vůči ostatním národům, kteří s námi byli v době národního obrození součástí Rakouska-Uherska a od roku 1918 vůči Slovákům v rámci jednoho společného státu, který se rozpadl roku 1992. Zároveň se formovala i ve vztahu k Sovětskému svazu, pod jehož nadvládou bylo

⁴² BARKER, CH. (2006): *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál, s. 130.

⁴³ Tamtéž, s. 130.

⁴⁴ HOLÝ, L. (2001): *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 15.

⁴⁵ NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, s. 422.

Československo od konce druhé světové války až do převratu v roce 1989.⁴⁶ Protože jsou rozebírané prózy zasazeny do kontextu, kdy jsme byli pod nadvládou Sovětského svazu, budu se tomuto období věnovat detailněji.

Československá vláda vzešla ze společné dohody mezi „českými a slovenskými politiky londýnského exilu, v jejichž čele stál předválečný prezident Československé republiky Edvard Beneš, a politickým exilem v Moskvě, vedeným předsedou Komunistické strany Československa Klementem Gottwaldem.“⁴⁷ Masová podpora této politiky vycházela z toho, že se socialismus prezentoval jako spravedlivý systém, který odstraní vykořisťování lidí a umožní každému pracovat a být odměňován podle svých zásluh. Vláda prosazovala „důsledný socialistický program, jehož nejdůležitějšími prvky byla pozemková a daňová reforma a rozsáhlé znárodnování bank, velkých pojišťovacích společností, dolů a klíčových průmyslových podniků.“⁴⁸ V roce 1946 lidé v masovém počtu podporovali komunistickou stranu, protože souhlasili s tím, „aby stát převzal garanci za základní sociální zabezpečení všech občanů formou státních důchodů, zajistil bezplatnou zdravotní péči, bezplatné školství a zavedl pracovní povinnost, která se od září 1945 vztahovala na všechny muže ve věku 16 až 55 let a na všechny ženy ve věku 18 až 45 let.“⁴⁹ V Československu bylo zrušeno soukromé podnikání a začala kolektivizace zemědělství, která skončila roku 1960. Po odstranění soukromého vlastnictví byla pracovní síla zaměstnávána výhradně ve státních a družstevních podnicích.⁵⁰ Došlo například ke změně způsobu chování lidí a jejich vystupování na veřejnosti atd.⁵¹ Lidé se cítili svobodně jen v domácím prostředí, kdežto na veřejnosti převládal pocit bezmoci. Na veřejnosti člověk lhal o tom, že je „oddán socialistickému zřízení a komunistické straně, miluje Sovětský svaz, je vyrovnaný s náboženskou otázkou, zúčastňuje se schůzí a manifestací, nemá vůbec žádné pochybnosti.“⁵² Soukromí ovšem bylo jiné. Jedinci využívali lež k vlastnímu prospěchu.

Od této doby *neexistovali „jednotlivci a rodiny, jen společnost. „Společnost“ byl pojem určený k vytváření kolektivní identity, která byla předmětem politického a ekonomického úsilí a v jejímž jménu a zájmu se vše uskutečňovalo.*“⁵³ Tato nová

⁴⁶ Srov. HOLÝ, L. (2001): *Malý český člověk a velký český národ*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). s. 14-15.

⁴⁷ Tamtéž, s. 22.

⁴⁸ Tamtéž, s. 22.

⁴⁹ Tamtéž, s. 22-23.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 23-24.

⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 23.

⁵² Tamtéž, s. 28.

⁵³ Tamtéž, s. 24.

společnost byla vedena k práci a k budování lepší budoucnosti. Zájmy jednotlivců mohly být naplněny až po uskutečnění společenských socialistických zájmů.⁵⁴ Oddanost vůči nim se projevovala prostřednictvím příslušných symbolických prostředků.

„V tomto státě jsme jakoby budovali komunismus, jakoby vědecky jsme řídili společnost, zvyšovali jsme jakoby životní úroveň, devadesáti devíti procenty jsme jakoby volili státní činitele a jakoby jsme neviděli, že každý hrabe hlavně pod sebe. Skutečný život ovládly praktické zájmy: kde co utrhnout, kde co sebrat, kde podvést, jak využít příležitost, jak se prodrat nahoru, jak zabezpečit děti, jak se dostat za hranice a hlavně, jak něco mít, když pořád není něco k dostání.“⁵⁵

Jednou z nejznámějších politických opozic vůči režimu byla Charta 77. Jedním z důvodů, proč měla opozice zpočátku malou podporu bylo, že se lidé báli veřejně projevit svůj názor. Velký vliv na politický vývoj měly masové demonstrace, jimiž lidé veřejně projeví svůj nesouhlas se stávajícím společenským řádem.⁵⁶ Cílem demonstrací bylo svrhnout režim a stát se opět součástí západní kultury. V Československu provázelo pád režimu probuzení národního cítění, které se vyznačovalo odkazem na Masaryka a první republiku.⁵⁷ Důvod, proč demonstranti vystupovali proti systému, „*vyplýval z percepce komunistického systému jako určité formy cizí nadvlády, která slouží především zahraničním, konkrétně sovětským, spíše než českým zájmům, a navíc je cizí tomu, co Češi považovali za vlastní národní tradice.*“⁵⁸ Jako opozice ke komunistickému diskurzu vznikal nový diskurz, jehož znakem byla především svoboda ve smyslu předpokladu „*lidské identity a zachování svého vlastního já.*“⁵⁹ Lidé chtěli sami rozhodovat o tom, co budou číst, jakou poslechnou hudbu, co budou říkat s ohledem na etické normy a svobodu ostatních aj. a odmítali strach z potrestání za něco, co nebude po vůli režimu.

Holý zkoumal, jak Češi vnímají sami sebe a došel k poznání, že pro Čechy znamená být Čechem to, že mají jednotný mateřský jazyk, české rodiče a místem jejich narození jsou Čechy. Téměř všichni dotazovaní se ale dle jeho bádání shodli na tom, že Čechem nemůže být například Rom žijící v Česku, protože má jiné tradice, zvyky, a protože jeho předci nejsou Češi.⁶⁰ Národ je podmínkou existence národní identity.

⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 25.

⁵⁵ Tamtéž, s. 33.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 38.

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 51.

⁵⁸ Tamtéž, s. 53.

⁵⁹ Tamtéž, s. 54.

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 64.

Národní identita je tedy základní kolektivní identitou, v jejíž rámci se formuje identita osobní.

Holý ve své publikaci charakterizuje českou národní povahu. Jeho názor vychází z toho, co Češi sami o sobě tvrdí. Podle jeho bádání jsme lidi velkých nároků, kteří se nespokojí jen tak s něčím. Český člověk je kritický, neustále s něčím nespokojený a není mu cizí přetvářka, podezíravost a závist. Tato naše přirozenost vychází z neutěšené historie. „*Dokud se u nás hrdina nepromění v mučedníka, národ není spokojen.*“⁶¹ Český člověk apeluje hlavně na to, aby se žilo dobře jemu a jeho rodině. Na druhé straně ale považují Češi svůj národ za demokratický, vzdělaný a vysoce kulturní. Právě tato kulturní síla podle nich pomohla k překonání totalitního systému.⁶² Stojí tedy proti sobě dva modely, jeden pozitivní a druhý negativní. Podle Holého tento názorový nesoulad pramení z odlišných životních zkušeností. Onen negativní názor je opřený o osobní zkušenost jednotlivce, kdežto pozitivní mínění vychází ze znalosti národních tradic. České národní tradice posilovaly národní identitu a sebevědomí a byly připomínány proto, aby podpořily identifikaci lidí s politickými cíli.

Národ opírající se o tradice může být utlačován, je schopen povstat k boji, bránit se aj. Tradice jsou výsledkem historické zkušenosti, která propojuje minulost, současnost a budoucnost. „*Výraz „historická zkušenost” předpokládá pohyb zakoušejícího subjektu časem, a tímto subjektem samozřejmě není jednotlivá lidská bytost z masa a kostí, ale národ.*“⁶³ Holý dospívá k názoru, že pokrytectví je součástí českého charakteru kvůli historické zkušenosti, která lidi naučila, že je toto nejlepší způsob, jak přežít pod cizí nadvládou. Český národ je výsledek historické zkušenosti pohybující se časem, který vznikl prostřednictvím diskurzivní strategie.⁶⁴

⁶¹ Tamtéž, s. 72.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 74.

⁶³ Tamtéž, s. 104.

⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 105.

II PRAKTICKÁ ČÁST

1 POETIKA POSTAVY

Literární postava se vyskytuje ve fikčních textech v lidské nebo se člověku podobající formě. Ke ztvárnění postav a získání povědomí o jejich stabilních vlastnostech se užívá přímá a nepřímá charakteristika, jako například komentář vypravěče, jednání postavy, popis sebe i druhých, aj.⁶⁵

Proměna poetiky postavy a její existence v textu jsou závislé na postoji, který autor vůči postavě zaujímá. Podle toho, jak se postava konstituuje ve vztahu k promluvě a vyprávění, se typologicky rozděluje do dvou kategorií, kam podle Hodrové náleží postava-definice a postava-hypotéza. Postava je nositelem děje, myšlenky, ideologie, ale především individuálního vědomí. Je budována zvnějšku prostřednictvím vypravěče. Mezi autorem a postavou se nachází určitý distanc, díky němuž je autor schopen pojmout postavu jako jednotný završený celek. Postava-definice má pevné vlastnosti a vystupuje ve stabilizovaných rolích.⁶⁶ Literární postava-definice funguje v díle jako znak. „Její signifiant (označující) tvoří veškeré explicitní údaje o její podobě, chování, činech, dále její jméno, řeč; signifié (označované) může být v díle obsaženo explicitně (vypravěčovo hodnocení postavy, tzv. abstraktní charakteristika), ale častěji, zejména v próze 20. století, je tu přítomno pouze jako potenciální význam, který se čtenář pokouší nalézt ve své interpretaci.“⁶⁷

U postav-hypotéz je tomu jinak. Zde máme označované otevřeno přímo v díle a postava může nabývat různých významů. Hodrová dospívá k názoru, že některé postavy vstupují do díla jako hotové celky a jiné získávají znakovost až v textu.⁶⁸ Ve chvíli, kdy se do popředí dostává individualita postavy charakteristická svým hledáním, tápáním a proměnlivostí, není už postava plně determinovaná autorem jako završený celek. Charakter hlavní postavy se poté rodí se z domněnek jiných postav. Postava vždy zůstává v rovině hypotetické, i když její předobraz tvoří osoba skutečná.

Postava-definice se přibližuje k postavě v realistické literatuře. Známe předem její charakter, typ a role ve kterých vystupuje, její chování je předvídatelné, ale na druhé straně je prázdná, neindividualizovaná, většinou nemá „nitro“ a pokud ano, sahá jen po

⁶⁵ Srov. NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, s. 616.

⁶⁶ Srov. HODROVÁ, D. a kol. (2001): *...na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, s. 544.

⁶⁷ Tamtéž, s. 546.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 546.

okraj ustáleného typu. Postava si uvědomuje sebe sama jen prostřednictvím vševědoucího vypravěče.

Ve fázi, kde se uplatňuje postup sebeanalýzy a vypravěč ustupuje, blížíme se k pólu hypotézy. „*Otevírá se prostor pro domněnky, dohady, hypotézy, pro nedefiniční, otevřené pojetí postavy.*“⁶⁹ Autor nepohlíží na postavu-hypotézu jako na totalitu, ale předkládá ji jako torzo, které se v textu snaží rekonstruovat. Na konci díla je u postavy-definice nalezena identita postavy a rozluštěno její tajemství, ale u postavy-hypotézy se celek ztrácí v nekonečnu a dílo odkazuje mimo text. S tímto druhým typem je spjato neočekávatelné chování individua, které je plné zvrátů a rozporů a identita postavy je zpochybněna a zůstává ve sféře hypotéz.

Jméno postavy je další zajímavou vnější charakteristikou, jež postavu individualizuje a zároveň zlidšťuje. Jména historická patří k postavě-definice. I přes to, že na první pohled dílo zrealňují, zůstávají na pomezí fikce. U postavy-definice se často vyskytují jména obyčejná a neutrální, kdežto u postavy-hypotézy se čtenář setkává s případy, kdy jméno není uvedeno nebo je nahrazeno pouze iniciálou.⁷⁰

Postava-definice vstupuje do díla se svým tělem, tváří, oděvem, zvyky, charakterem, minulostí, odhaluje všechny své významy a na konci získáváme přesnou podobu její identity. Postava-hypotéza naopak tělo, tvář, oděv, charakter, jméno, minulost postrádá a jeví se jako otevřená struktura, kterou se pokouší interpretovat vypravěč, jiné postavy či čtenář.⁷¹

V některých typech próz dochází k aktivaci vypravěče, který vstupuje do děje jako samostatný subjekt. Komentuje, hodnotí, účastní se děje a hovoří se čtenářem a s postavami. Fiktivní vypravěč se v rámci komunikačního modelu vymezuje na straně „*vysílače*“ vůči „*textově externímu historickému autorovi jakož i vůči textově internímu implicitnímu autorovi.*“⁷² Promlouvající subjekt může být spojen s vnitřním dialogem, který spolu s nepřímou řečí narušuje identitu a celistvost postav. Charakteristika postav se utváří z výroků, myšlenek a vzpomínek jiných postav a jejich osudy jsou sdělovány jen tak meziřečí.⁷³

⁶⁹ Tamtéž, s. 556.

⁷⁰ Srov. HODROVÁ, D. a kol. (2001): *...na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. s. 559.

⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 563.

⁷² NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, s. 852.

⁷³ Srov. HODROVÁ, D. a kol. (2001): *...na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst. s. 568.

2 IDENTITA HLAVNÍ POSTAVY V TRILOGII

V trilogii se nám ukazuje proměna vkusu, přesvědčení a postojů hlavní hrdinky napříč časem od dětských let přes období dospívání až po dospělost. Došla jsem k názoru, že zde máme představenou postavu-hypotézu. Tato kapitola bude věnovaná rozboru toho, jak je postava v prózách zobrazovaná a jak se konstruuje její identita.

2.1 HRDÝ BUDŽES

První rozebíranou prózou je *Hrdý Budžes*.⁷⁴ Příběh je vyprávěn z pohledu osmileté dívky Helenky Freisteinové, která sama sobě říká Součková podle příjmení své matky. Helenka se často stává terčem posměšků kvůli nadváze, ale především kvůli rodinným poměrům, protože její biologický otec emigroval a matka zásadně nesouhlasí s režimem. Životní překážky Helence pomáhá překonávat její největším vzor a hrdina Hrdý Budžes. Na konci příběhu se čtenář a Helenka sama dozvídá, kdo to vlastně Hrdý Budžes byl. Ocitáme se v době normalizace, která zásadním způsobem ovlivňuje proměnu identity hlavní hrdinky. Soustředila jsem se na to, jak je identita Helenky Součkové konstruována v závislosti na rodinném diskurzu v konfrontaci s diskurzem socialistickým.

Helenka žije se svou matkou Kačenkou, bratrem Pepou a otčímem Pepou ve městě Ničín. Život rodiny je velmi ovlivňován povoláním rodičů, kteří jsou herci, ale také tím, že matka zásadně odmítá komunistický režim. Kačenka si na něj často stěžuje, malá Helenka těmto promluvám mnohdy nerozumí a vykládá si je po svém. Jednou Helenka zaslechla rozhovor rodičů o smrti paní družinářky, která se údajně otráвила plynem, ale Kačenka řekne, že ji uštvaly ty „svině“. Helenka tomu rozumí následovně: „*To asi myslela Rusové nebo možná komunisti, protože Rusové a komunisti jsou svině, ale nesmí se to říkat.*“⁷⁵ Komunisté představovali pro lidi jisté zlo, ale na veřejnosti nesměla být tato všeobecná pravda prezentována, protože hrozilo nebezpečí například ztráty zaměstnání, snížení platu, nemožnosti studovat aj.

Kvůli odmítavému přístupu k režimu se životní situace rodiny Součkových zhoršovala, což se začalo projevovat Kačenky postavením v divadle. Helenka si byla moc dobře vědoma hrozby některých lidí: „*A pak jsem slyšela, že prej si má dát Kačenka pozor na Andreu Kroupovou, protože se prej podezřele motá kolem někýho*

⁷⁴ Všechny citace v této kapitole budou vycházet z knihy *Hrdý Budžes* od Ireny Douskové: DOUSKOVÁ, I. (2002): *Hrdý Budžes*. Brno: Nakladatelství Petrov.

⁷⁵ Tamtéž, s. 9.

pana soudruha Pelce, kterej ted' má bejt největším komunistou v Ničíně.“⁷⁶ Společnost byla v té době plná udavačů a každý musel na veřejnosti vážit slova. Nerespektovat socialistický diskurz v té době znamenalo čelit velkým problémům. Helenka se stala svědkem rozhovoru mezi Kačenkou a Andreou Kroupovou: „*Mně je šestatřicet,*“ *Křičela Kačenka „a do žádnýho SSM vstupovat nebudu! Stačí ti to?“ A jestli teda mermomocí chceš slyšet, co si o tom myslím, tak já si myslím, že je to všechno pěkný svinstvo!*“⁷⁷ Kačenka veřejně přednesla svůj postoj proti režimu, a ještě navíc před osobou, která měla později velký podíl na tom, že se její kariéra začala pomalu hroutit.

Hlavní hrdinka si uvědomuje hrozbu Andrey Kroupové a ví, že matka nemá v divadle moc dobré postavení: „*Horší už prej to je s tím divadlem, i když Kačenka zůstane krásná a bude mluvit bezvadně, můžou ji stejně vyhodit a Pepu taky.*“⁷⁸ Tuší, že Kačenka nepatří mezi oblíbence: „*Spiknutí se pozná tak, že ten, koho přestanou mít rádi, začne dostávat jenom samý čurdy a nakonec už nedostane vůbec žádnou roli. Andrea Kroupová zase vždycky hrála čurdy a ted' najednou hraje hlavní role.*“⁷⁹ Uspěť v životě mohl jen ten, kdo stál na straně komunistů. Helenka chtěla své matce ulehčit starosti, ale nevěděla jak: „*Jedině, že bych zabila Kroupovou nebo Vytláčila. Nejlepší by asi bylo, kdyby Kroupová z ničeho nic dostala nějakou ošklivou nemoc a umřela sama od sebe.*“⁸⁰ Kvůli rodinným starostem se tak v dětské duši probouzely sklony k nenávisti. Nakonec Kačenku z divadla vyhodili a Helenka dospěla k přesvědčení, že: „*Zkrátka musej odejít všichni který tam Andrea Kroupová a její tajemník Pelc nechtěj.*“⁸¹ Moc totalitního diskurzu ovlivnila postavení Kačenky v divadle, ztrátu zaměstnání a celkově se podepsala na jejím chování. Často byla vystresovaná, nepříjemná a začala ve větší míře požívat alkohol a cigarety. Socialistická moc diskurzu rozhodovala o tom, kdo bude ve společnosti preferován a kdo ne. Na osudu matky se nám ukazuje, jak mohl režim ovlivnit člověka, který odmítal vyhovět režimu. Vypravěčka si přesto stále udržovala dětský pohled na svět, který nebyl starostmi matky zasažen.

⁷⁶ Tamtéž, s. 31.

⁷⁷ Tamtéž, s. 59.

⁷⁸ Tamtéž, s. 80.

⁷⁹ Tamtéž, s. 81.

⁸⁰ Tamtéž, s. 94.

⁸¹ Tamtéž, s. 110.

Ničín bylo neexistující město, které dle mého názoru zvolila autorka proto, aby poukázala, že jedinec v té velké společenské „mašinérii“ neznamená nic. Ve škole neměli Helenku rádi a ukazovali si na ni prstem kvůli jejímu původu a obezitě, zároveň ji ovlivňovali matčiny starosti v divadle. Helenka se snažila najít sama sebe, cítila se být jakoby nikým. Stejně tak společnost okolo ní neznamenala nic a byla tak jakoby ničím.

Ještě před tím, než se rodina Součkových přestěhovala z Ničina do Prahy, zašla naposledy Helenka do divadla, kam zrovna volal Kačence někdo z divadla z Šumperku na Moravě s nabídkou na angažmá. Helenka vzala situaci do svých rukou: „*Pane řediteli, já jí to povím, ale asi to nemá cenu, protože maminka už má angažmá v Praze, v Národním divadle, takže do toho vašeho Šumperka asi nebude chtít jít.*“⁸² Pravdou bylo, že žádné angažmá v Národním divadle neměla. Helenka zalhala jednak proto, aby se náhodou nemusela stěhovat na Moravu a také kvůli tomu, že celý rozhovor slyšela Andrea Kroupová, před kterou se chtěla vytáhnout.

Helenina identita byla formovaná i v závislosti na jejím původu. Matka byla Češka a biologický otec Žid. Vzhledem k tomu, že rodiče nebyli svoji, měla Helenka příjmení po otci Freisteinovi. Kvůli odlišnému příjmení si užila své: „*A Pepa se jmenuje Brd'och a Kačenka se někdy píše Součková a někdy Brd'ochová anebo taky Součková - Brd'ochová. Jenom já jsem Freisteinová a vůbec to nechci a ve škole se mi smějou.*“⁸³ Komentář paní učitelky ukazuje na to, že společnost nepřijímala jak židovství, tak i neúplné rodiny.

Povědomí o biologickém otci získala Helenka prostřednictvím vyprávění svých blízkých. Helena nikdy svého otce nepoznala, a tak byl její obraz otce zformován na základě kolektivní paměti rodiny. Kačenka byla vůči Josefu Freisteinovi velmi zaujatá a nikdy o něm nehovořila hezky. Z toho důvodu o něm Helenka přemýšlela velmi negativně. Babička ji naopak vedla k poznání otce z jiné strany a k uvědomění, že i on si prošel těžkou životní zkouškou, když mu zavraždili nacisté rodinu: „*Zákopecká babička říkala, že je zabili ve válce Němci. Že je upekli v peci nebo něco takovýho, ale to nevím, jestli je to pravda. Asi určitě ne.*“⁸⁴ To, co se dozvídá z vyprávění rodiny, je pro ni neuvěřitelné, přesto nechce o otci nic slyšet. O samotě však přemýšlela nad tím, co jí babička v souvislosti s otcem řekla: „*Dlouho jsem si ji prohlížela a představovala*

⁸² Tamtéž, s. 165.

⁸³ Tamtéž, s. 15.

⁸⁴ Tamtéž, s. 17.

jsem si, jaký je to být zabíječ vod fašistů, když člověk ani není starý.“⁸⁵ Vyprávění rodiny tedy determinuje Helenčino myšlení.

Helenka si ještě neuvědomovala své židovské kořeny. Jednou se naučila vtip o Židech a přednášela ho doma mamince. Ve škole měl úspěch, ale matce se nelíbil. Helenka byla zklamaná: „*Proč to není legrační? Ve škole se všichni smějí.*“ „*Všichni! Všichni! Pořád všichni!*“ *křičela Kačenka.* „*Ať jdou všichni do prdele.*“⁸⁶ Zde máme poukaz k socialistickému diskurzu, v jehož rámci byla podstatná pouze společnost, samotný jedinec neznamenal nic.

Identita Helenky byla formována v konfrontaci dvou odlišných diskurzů, diskurzu rodiny a diskurzu socialistického, který byl reprezentován institucí školy. K šíření idealistických myšlenek mezi dětmi na základních školách sloužila organizace Pionýr, v rámci níž existoval oddíl Pionýrské organizace SSM zvaný Jiskry, kam chodily děti od 6 do 9 let.⁸⁷ Helenky matka ji odmítala vychovávat v duchu komunistické propagandy a zpočátku ji zakazovala chodit do jiskřiček i přes to, že to bylo Helenky snem: „*Kačenka mi nechce dovolit chodit do jiskřiček, protože jiskřičky a pionýři jsou prej malý komunisti. Tak já nevím, z naší třídy tam chodí celá třída a já bych tam taky chtěla chodit.*“⁸⁸ Kačenka si nakonec uvědomila, že by odmítnutí Helenčiny docházky do Jisker znamenalo problémy, protože by byli opět vnímáni tak, že odporují společnosti a dobovému diskurzu. „*Já si ale myslím, že jiskřičky nejsou žádný zasraný a že to bude prima.*“⁸⁹

Výchova mládeže byla v Československu od roku 1948 zaměřena především na kopírování sovětských vzorů a na formování názorů mládeže podle myšlenek Sovětského svazu. Jednou z forem uctívání hlavních ikon režimu byla povinná sportovní setkání. „*Vyučování bylo jenom do deseti hodin a potom musela jít celá naše škola a všechny ostatní ničínské školy na ničínské sportovní stadion běhat a skákat, protože měl Vladimír Iljič Lenin narozeniny.*“⁹⁰ Na počest Velké říjnové socialistické revoluce se každoročně konal lampionový průvod, jehož se zúčastňovaly děti z mnoha škol. I přes to, že její rodina událost neslavila, Helenka si akci velmi užila. Zase se nám

⁸⁵ Tamtéž, s. 87.

⁸⁶ Tamtéž, s. 134.

⁸⁷ ZVĚŘINA, Pavel. Pionýrská organizace (PO). *TOTALITA.CZ* [online]. 2018 [cit. 2018-07-21]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/po.php>.

⁸⁸ DOUSKOVÁ, I. (2002): *Hrdý Budžes*. Brno: Nakladatelství Petrov. s. 9.

⁸⁹ Tamtéž, s. 60.

⁹⁰ Tamtéž, s. 51.

zde ukazuje střet rodinného a socialistického diskurzu, jehož důsledkem je rozpolcené dětské vnímání světa.

Při každé slavnosti také recitovaly děti básničky. „*Před lampionovým průvodem se taky recitovalo, většinou samý básničky o revoluci, jenom Štefančíková z pátý třídy říkala tu tajenou o Budžesovi. Ona ji recituje při každý slavnosti, na VŘSR, na osvobození, na Vítěznej únor i na Den dětí.*“⁹¹ Hrdý Budžes byl Helenky nejoblíbenější hrdina a představoval pro ni životní vzor. Postupem času ale Helenka zjistila, o koho se vlastně jednalo: „*Hrdý Budžes nebyl ani indián, ani partyzán. Hrdý Budžes nebyl vůbec. Hrdý Budžes je jen – hrdý bud’, žes. To je ještě horší, než kdyby to byl komunista.*“⁹²

Kvůli svým rodinným poměrům nesměla Helenka ve škole recitovat na školních akcích, její obrázky nevystavovali na školních nástěnkách aj.: „*Mařenko, ta Freisteinová, to je dcera TOHO Freisteina a TÝ Součkový? Tak prosím tě, to radši ne, to ne. Ať nikoho zbytečně nedráždíme.*“⁹³ Od 50. let přetrvávaly v kolektivní paměti Čechů vzpomínky na masové perzekuce, které v nich zanechaly strach z toho, že člověk nikdy neví, co jim může ublížit. Cílem režimu bylo udržovat v lidech strach připomínáním různých jiných perzekucí a vytvořit tak masu, která mlčí nebo schvaluje režim.

Životní, společenské a kulturní podmínky byly v Československu nízké a lidé utíkali na Západ. Těch, kteří odešli, bylo v Helenky okolí mnoho. Patřila mezi ně například teta Marta nebo kamarád Secký. „*Kačenka říkala, že se Seckých sice opravdu odstěhovali, ale ne jen tak nějak obyčejně, jako třeba Tereza do Prahy, ale že utekli do západního Německa jako Freistein do Ameriky.*“⁹⁴ „*Děda Pepa byl před mnoha lety zavřenej v kriminále, ale teď už se má dobře, protože ta pani Viki má syna, kterej bydlí v západním Německu a dělá tam manekýnku. A my se máme taky trochu dobře, protože někdy od nich dostaneme starý německý šaty nebo i jiný věci, který už nepotřebujou.*“⁹⁵ Ten, kdo bydlel na Západě měl všechno a my oproti nim značný nedostatek. Cokoli, co Helenka dostala od někoho z jiné země pro ni představovalo velikou vzácnost.

Socialistická kultura byla průměrná a materiální zabezpečení lidí nízké. Lidé se proto upínali k někomu, kdo alespoň nějak převyšoval onen průměr. Pro Helenku to byla zpěvačka Miluška Voborníková, kterou její matka neměla ráda. Prostřednictvím

⁹¹ Tamtéž, s. 128.

⁹² Tamtéž, s. 162.

⁹³ Tamtéž, s. 154.

⁹⁴ Tamtéž, s. 93.

⁹⁵ Tamtéž, s. 38.

vyprávění své matky získává Helenka povědomí o Martě Kubišové nebo Jiřím Suchém. „*To nevím, co to má zase znamenat, protože žádný takový zpěváký já jsem teda v životě neviděla ani neslyšela. Nevím, jestli si ze mě nedělá legraci.*“⁹⁶ Režim odmítal umělce stavějící se proti režimu. Prostřednictvím rodinného diskurzu tak poznává umělce, kteří stáli v opozici vůči režimu a kteří nespádali do oficiální kultury.

Helenka a její bratr se zúčastnili konkurzu do divadelní hry, ale po zarecitování básně, kterou se Helenka učila ve škole, je nevybrali. „*A ten pan režisér vyskočil ze svojí židličky, jako kdyby ho něco kouslo, a křičel: „Dost! Dost! To stačí! To úplně stačí!“ Když jsme vycházeli na chodbu, slyšela jsem, jak říká nějakýmu jinému pánovi: „Ten kluk byl dobrej, ale ta holka je jak Husákova vnučka.*“⁹⁷ Styděla se sama za svůj výkon a přišlo jí to líto. Nerozuměla tomu, že to není kvůli předvedenému výkonu, ale kvůli básni s komunistickou tematikou.

Komunistický režim v té době představoval jediný oficiální diskurz, jehož moc byla upevňovaná institucemi jako byla škola, média, kultura, SSM a Pionýrská organizace včetně oddílu jisker, aj. Formování identity hlavní hrdinky bylo na tomto oficiálním diskurzu závislé a Helence tak bylo nevědomky podsouváno, jak má uvažovat, koho uctívat a jak myslet. Bezbranná dětská duše je názorným příkladem toho, jak dokáže moc diskurzu manipulovat s člověkem. V opozici vůči socialistickému diskurzu stál diskurz rodinný, který také Helenku konstruoval. Helenina matka se za každou cenu snažila bránit svou dceru v tom smyslu, aby na ni diskurz nepůsobil příliš silně. Prostřednictvím vyprávění rodiny se dozvídá o svém původu. I přes to, že se s židovskou identitou neztotožňuje, je touto negací utvářena a konfrontována.

⁹⁶ Tamtéž, s. 106.

⁹⁷ Tamtéž, s. 112.

2.2 ONĚGIN BYL RUSÁK

Druhou analyzovanou prózou od Ireny Douskové je *Oněgin byl Rusák*.⁹⁸ Opět zde vystupuje dívka Helenka, ale nikoli v roli malého děvčete, jako tomu bylo v *Hrdém Budžesovi*, ale jako dospívající slečna. Helena prochází pubertálním obdobím spjatým s výraznými proměnami chápání svého okolí. Na svět už tady nepohlížíme nevinnými dětskýma očima, ale ukazuje se nám zde jisté prohlédnutí reality, které Helenu vcelku šokuje. Helenino dospívání provází konfrontace jejich zájmů s realitou, kdy se přirozeně vymezuje vůči společnosti, rodičům a establishmentu. Zdeformované uvažování všech lidí žijících ve spárech komunistické propagandy signalizuje smutné zpolitizování Puškinovy postavy Evžena Oněgina.

V době normalizace byli lidé nuceni říkat na veřejnosti jen to, co od nich vyžadovala komunistická propaganda. Helenčina matka s režimem nesympatizovala, a proto přišla o práci. Jedinec v rámci kolektivu neznamenal nic a Kačenky osud je příkladem toho, jak dokázal režim změnit život jedince. Z veselé spokojené ženy se stala protivná, lítostivá žena se sklony k alkoholismu. „*Ona máma je herečka, i když už od té doby, co ji ničinský bolševici vyhodili z divadla, nedostala žádný stálý angažmá. Jezdí teďka po školách a dělá pořady pro děti, nic jinýho nesmí.*“⁹⁹ Kačenka snášela svou životní situaci velmi těžce. Často se opíjela a mnohdy dělala rodině ostudu. Helena se za matčino chování styděla, ale na druhé straně jí rozuměla, protože sama s režimem nesouhlasila.

Vztah mezi Helenou a její matkou byl velmi napjatý. „*Nikdy se sebou nebudu spokojená, i kdyby jich bylo sebevíc. Neříkám, že za to může máma, to proboha ne. První stupeň byl drsnej, byla jsem tlustá a hotovo, ale že by mi extra pomohla, to se taky říct nedá. Byla tak krásná, že byla v tomhle ohledu bezděčně dost krutá.*“¹⁰⁰ Helena si uvědomuje, že se k ní matka nechovala vždy nejlépe. I přes to, že matka Heleně neustále něco vyčítala a vinila ji za současný stav, žádnou vinu si Helena sama nepřipouští: „*Ale já přece nemůžu za to, že jí Freistein opustil a utek, ani za to, že ji vyhodili z divadla, a neumím jí nijak pomoci.*“¹⁰¹

Heleny vzpomínky na biologického otce se opíraly o kolektivní paměť příbuzných. Vzpomínky jednotlivých členů rodiny se lišily a Helena si tak utvořila svůj

⁹⁸ Všechny citace v této kapitole budou vycházet z knihy *Oněgin byl Rusák* od Ireny Douskové: DOUSKOVÁ, I. (2006): *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město.

⁹⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 154.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 195.

vlastní obraz. V dětství ho odmítala, protože znala jen jednu stranu jeho osobnosti, ale zde se její postavení vůči němu mění: „*Freistein je můj vlastní otec, ale já ho bohužel vůbec neznám, emigroval, když mi byly tři měsíce.*“¹⁰² Až s odstupem času ho začala uznávat jako otce, bylo jí líto, že se jí neozve a často přemýšlela nad osudem jeho rodiny: „*Když šli do transportu, bylo mu jedenáct, byl tak starej jako můj brácha ted'ka.*“¹⁰³ Časem se Helena začala s židovstvím ztotožňovat a samu sebe označovat za poloviční Židovku. V rámci socialistického diskurzu však svůj původ chápe jako překážku: „*Přitom pro bolševiky Žid jsem, těm je jedno, jestli po otci nebo po matce.*“¹⁰⁴

Helena se v prvním ročníku gymnázia přihlásila na recitační soutěž. Matka ji nabádala, aby zarecitovala Evžena Oněgina od Alexandra Sergejeviče Puškina: „*To jsem se teda vzbouřila, řekla jsem, že Oněgin byl Rusák, Taťána samozřejmě jakbysmet, a že nic takovýho v žádným případě říkat nebudu.*“¹⁰⁵ Cokoli, co mělo souvislost s Ruskem, Sovětským svazem nebo komunisty ji odrazovalo. Název analyzované prózy tak pramení z tehdejšího přístupu lidí k Rusům a k Sovětskému svazu. Školní systém studentům neustále připomínal idealizované dějiny Ruska a Sovětského svazu: „*Dneska jsme měli namalovat plakát k VŘSR, Fořt to ovšem samozřejmě takhle fádně neřekl. Zadání znělo: plakát na téma Revoluce stále jasně září.*“¹⁰⁶

Režim se snažil prostřednictvím různých společenských událostí utužovat kolektivní život: „*Ťuik nás chtěl zlanarit na nějakou brigádu k výročí VŘSR, ale nikdo se nepřihlásil, ať dělal, co dělal, a nikdo ho ani pořádně neposlouchal. Vypočítával, co všechno pro nás SSM dělá – brigády, besedy, návštěvy muzeí a pracovních kolektivů... A my? My nic.*“¹⁰⁷ Kolektiv tvořil jedno tělo a byla v něm veškerá síla. Lidem bylo vtlučováno do hlavy, že je jejich účast v SSM důležitá, a že právě oni tvoří ten jednotný organismus. Pravdou bylo, že člověk vstupoval do SSM hlavně proto, že to bylo povinné. Kdo ne, upozornil na sebe a komunisté si ho začali více všimnout.

Helena složila úspěšně maturitní zkoušku, ale na vysněnou žurnalistiku se nedostala. Místo toho jí bylo řečeno, aby vstoupila do strany, pracovala někde ve fabrice a poté to zkusila znovu. Rodinné poměry, nesouhlas s režimem a celkové vybočování z řady ji poznamenalo do budoucna: „*Vždycky o tom bude rozhodovat nějaký komunistický hajzl a nikdy ne podle toho, jestli něco umím. V tý fabrice můžu*

¹⁰² Tamtéž, s. 20.

¹⁰³ Tamtéž, s. 20.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 200.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 48.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 49.

*celkem snadno skončit, ale k bolševikům bych nevlezla, ani kdybych v ní měla zůstat celý život.*¹⁰⁸

Cestování v době normalizace bylo velmi omezené. Občan vlastníci pas mohl vycestovat do socialistických zemí, ale do ostatních destinací mohli jen ti vyvolení.¹⁰⁹ V příběhu je uvedeno, že se z ČSR mohlo vycestovat například do Maďarska a Rumunska. Helena se zúčastnila zájezdu i do Berlína: *„Zato Berlín, kam nás v prvéku na jaře poslali na týdenní družbu, na nás moc velké dojem neudělal. Je ošklivější a potom – působí ještě chciplivějším dojmem než Praha.*“¹¹⁰

V době normalizace byl všeho velký nedostatek a čekaly se dlouhé fronty, kde se všichni strkali a báli se o své místo v řadě. Helena se jednou zúčastnila výletu do Budapešti a celý zájezd obdivoval nádhernou tržnici plnou ovoce a zeleniny. Ve vztahu k jiným státům si tedy Helena uvědomovala špatnou životní úroveň v Praze: *„Všechno je to tak příšerně hnusný, že je skoro nemožný najít něco, co by se člověk nestyděl vzít na sebe. Nosit se dá prakticky jen to obnošené šatstvo, který občas dostáváme od příbuzných z Německa nebo v Juliiným případě z Austrálie.*“¹¹¹ Nevídané spotřební zboží bylo k dostání v Tuzexu, kde se platilo peněžními poukázkami zvanými bony. Zde nakupovala Heleny matka díky alimentům od Freisteina.

Helena hodnotila negativně českou společnost a chování lidí. Po setkání s nepříjemnou lékařkou s kamarádem komentovali povahu Čechů: *„Nejvíce mě sere, že se k nám nechovají jako k lidem. Nejenom ta pitomá Tökelyová a ostatní doktoři, i profesori, rodiče, všichni. Ale to není tím, že jsme mladý, to není to hlavní, voni se k sobě navzájem chovají úplně stejně. Urážej se, tupějí, ponižují... Dělej si život co nejhnusnější,“* povídal v tom bistru. *„To je totiž tak, že když někdo sám sebe vidí jako malý smradlavý hovno – a většinou právem – tak si nemůže vážit ani nikoho jiného.*“¹¹² Zde se nám potvrzuje, že byli Češi věčně nespokojení lidé, kteří byli závistiví, podezíraví a přetvařovali se.

O Vánocích chodila Helena s kamarády za čerta a Mikuláše. Před kulturním domem zahlédli matku spolužáka, jež byla zatvrzelá komunistka: *„Voni kradou.“* *„Jak kradou?“* *„Pořád jsme to nějak nemohli pochopit, ale už mi začínalo svítat. Paní Schlesingerová je vedoucí toho kulturního domu. „Kradou, no! Prostě kradou...Šli*

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 249.

¹⁰⁹ MARJÁNKO, Bedřich. Období normalizace. *Totalita.cz* [online]. 2018 [cit. 2018-07-22]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/norm/norm_02.php.

¹¹⁰ DOUSKOVÁ, I. (2006): *Oněgin byl Rusák*. Brno: Druhé město. s. 40.

¹¹¹ Tamtéž, s. 37.

¹¹² Tamtéž, s. 93.

ukrást uhlí. Já jsem měl jít taky, nařídila to celý rodině, poněvadž dneska tam nikdo není.“¹¹³ Heslo, „Kdo nekrade, okrádá rodinu“, se nám zde ukazuje v praxi. Všichni lidé pracovali ve veřejné sféře a využili každé příležitosti k tomu, aby si v osobním životě přilepšili. Dokonce i ti největší přívrženci socialistického diskurzu se v soukromí stávali jeho zrádci.

Máme zde zmínku o členech Charty 77: „Zuza vykládá, který chartisty tatínek zase obhajoval, většinou marně, ale aspoň něco se pro ně snaží udělat a vůbec, je to sympatickej chlapík.“¹¹⁴ Helena fandí odpůrcům režimu. Časem se zúčastní chartistického semináře, kterým je naprosto nadšená: „Bylo to něco neuvěřitelného. Úplně svobodně se o tom bavili, říkali své názory, chytrý i hloupý, obvyklý i neobvyklý.“¹¹⁵ Otec kamarádky Jülie však upozornil Kačenku na nebezpečí těchto seminářů a Kačenka Heleně vynadala: „Ať prej si uvědomím, jak na tom jsou a jak jsem na tom já, jenom zázrakem, s největším úsilím a s pomocí několika slušnějších komunistů mě dostali na gymnázium, a já teď takhle. A že mě chápou a že by sami taky rádi, ale právě kvůli mně a kvůli Pepičkovi se toho vzdali, protože jsme chytrý a měli bysme studovat, jinak budeme nešťastný a oni taky.“¹¹⁶ Matka Chartu 77 nepodepsala jen kvůli tomu, aby nezkazila dětem život. Jak bylo zmíněno, vyhrožování týkající se dětí byla jednou z nejúčinnějších donucovacích metod komunistického režimu. Helena zpytovala svědomí a uznávala matky názor, protože si uvědomuje hrozbu doby.

V textu je i poukaz na rozdíly chování vůči lidem žijícím v ČSR a těm, kteří byli ze Západu. Do ČSR přiletěl režisér Jáchym Joch s jeho nevlastní sestrou Gábinou. Gábina neuznávala autoritu ve škole a nestyděla se říct vlastní názor. Helena s Jülií se shodly na tom, že takhle se chová normální člověk a že oni v ČSR jsou jen otroci: „Jenže kdyby žila tady, chovala by se úplně stejně jako my. Na to můžeš vzít jed. Jediný, co z toho plyne je, že bysme odsud měly co nejrychlejš zmizet. Protože tady se nic nezmění a z nás za chvíli budou stejný ubožáci jako z našich a ze všech ostatních.“¹¹⁷

Socialistický diskurz lidem v rámci kultury předsouval zpěváky, jako byli třeba Michal David, Hana Zagorová, Petr Gottwald, Lenka Filipová nebo Karel Zich, jež Helena nesnášela: „No jo, to jsem se do nich pustila, vona je i spousta mnohem větších hrůz, to je jasný, ale právě že tyhle dva nejsou přece úplně blbý, tak by to snad nemuseli

¹¹³ Tamtéž, s. 100.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 32.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 116.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 117.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 164.

*mít zapotřebí.*¹¹⁸ Její zájem se soustředil na jiné hudebníky, jako byl třeba Lennon nebo Karel Kryl. Co se oficiálního tisku týče, četli lidé například Rudé právo, které bylo asi těmi nejvíce ideologizovanými novinami. Kdo chtěl získat objektivní informace o událostech z domova i ze světa, poslouchal stejně jako rodina Součkových Svobodnou Evropu a Hlas Ameriky.

O společnosti za doby normalizace se Helena vyjadřuje následovně: *„Stejně je roztomilý, jak se všech nevím kolik milionů československých pracujících dělí jenom na tři kategorie – dělníky, rolníky a pracující inteligence.“*¹¹⁹ *„Existuje teda nějaká nepracující inteligence? A kdo to jako má být? Doktor v důchodu? Nebo moje matka, když nesmí léta hrát divadlo? Ale jsou herci vůbec inteligence? No rolníci ani dělníci to zjevně nebudou. Nebo můj otec, kterej sice pracuje, ale v Tel Avivu, takže na špatném místě...? Čert ví. Kdyby se na to někdo zeptal, třeba na hodině občanské výchovy, zapsali by ho do třídní knihy nebo by jako provokatér dostal rovnou důtku, ale rozhodně ne žádnou odpověď. Což je vlastně v pořádku, protože na takový nesmysly se normální člověk nemá co ptát.“*¹²⁰

¹¹⁸ Tamtéž, s. 42.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 184.

¹²⁰ Tamtéž, s. 185.

2.3 DARDA

Závěrečný díl analyzované trilogie nese název *Darda*.¹²¹ Čtenář je zaveden do porevoluční doby, ve které je zachycen přelomový úsek života zralé ženy Heleny Součkové, která tentokrát čelí především svým rodinným problémům. S odkazem na nezastavitelné rány osudu volí Irena Dousková příznačný název *Darda*. „*Přichází totiž jedna darda za druhou*.“¹²²

Helena je žena středního věku, která žila se svým manželem Dardou a dvěma dětmi v Praze. Jindřich Darda byl velmi cholerické a výbušné povahy a mnohdy vztáhl ruku na jejich děti: „*Dal jí takovou ránu, až upadla na zem. Nic jsem neudělala. Vůbec nic. Změnili jsme se. Oba dva*.“¹²³ Jednou dokonce rodinu málem zabil v autě: „*Tak vy mě nebudete poslouchat? Něco jsem vám snad řekl! A dupnul na brzdu. Schválně. Vší silou. Kuk, jak byl odepnutej, letěl dopředu a plnou silou tváří do sedadla ... Promiňte, mě to hned přejde ... Strašně se praštil*.“¹²⁴ Z odvážné Heleny, která si vždy stála za vlastním názorem, se stala žena, která se nedokázala vzepřít svému muži ani za účelem ochránit své vlastní děti. I přes to, jak se Darda k Heleně a dětem choval, snášela Helena jeho odchod od rodiny velmi těžce: „*Měla jsem s ním vyrazit dveře, jenomže to je těžký. Když má člověk někoho rád, když s ním žije dvacet let, když s ním má dvě děti...*“¹²⁵ Muž měl nad Helenou takovou moc, že přijala roli oběti. Židovská identita je spjatá s rozvahou nad rolí oběti, která provázela Židy po staletí. Sama nad sebou se zamýšlela, kde se vzala její bezmoc a strach: „*Co je to ve mně? Co se to ozývá? Nějaký posranný koncentračnický geny? Ochromující židovskej strach, kterej vyleze z díry, když někdo pořádně zařve?*“¹²⁶

Trable s příjmením provázely Helenu od dětství. Jako malá se jmenovala Freisteinová po biologickém otci a později Součková po matce. Toto jméno si už nechala a dostala se opět do situace, kdy měla jiné jméno než ostatní členové rodiny. Manžel a děti se jmenovali Dardové, jen ona jediná Součková. Značí se nám zde její neukotvenost. Heleny znejistěná identita je u ní stále reflektovaná a ukazuje se nám to jako problematické i v dospělosti.

¹²¹ Většina pasáží v této kapitole budou vycházet z knihy *Darda* od Ireny Douskové: DOUSKOVÁ, I. (2011): *Darda*. Brno: Druhé město.

¹²² DOUSKOVÁ, I. [online]. In: *Douskova.cz*. Brno: Nakladatelství Druhé město. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.douskova.cz/knihy/>.

¹²³ DOUSKOVÁ, I. (2011): *Darda*. Brno: Druhé město. s. 14.

¹²⁴ Tamtéž, s. 40.

¹²⁵ Tamtéž, s. 19.

¹²⁶ Tamtéž, s. 41.

Po tom, co rodinu Darda opustil, chtěly se děti přejmenovat: „*To je nápad!*“ zařvala Berta. „*Brácha má pravdu. Přejmenujeme se na Freisteinovi a Darda se z toho posere.*“¹²⁷ Její děti by se nechaly dobrovolně pojmenovat po dědovi, kterého v životě neviděli, jen aby naštvaly Dardu.

První „dardou“ byl odchod manžela a další přišla vzápětí, kdy se Helena dozvěděla, že má rakovinu. Stala se tak obětí své vlastní nemoci. Rozhodla se, že nejprve začne s alternativní léčbou pomocí česneku. Krom popáleniny to nepřineslo nic dobrého: „*Mně se ale stejně trochu ulevilo. Nikdo na mě neřval. Po dvaceti letech s Jindřichem na to nejsem zvyklá.*“¹²⁸ Po chemoterapiích bývá velmi vysílená a negativní: „*Věškerej zbytek energie spotřebovávám na prostý přežívání. Nevalný. Nespím, nebdím, nečtu, nemluví, nemyslím, nelituju, dokonce ani sebe ne. Nemodlím se. Co se teda se mnou vlastně děje. Přesně nevím.*“¹²⁹ Helena cítí naprostou beznaděj. Do tohoto stavu ji dohnaly poměry v rodině a její špatný zdravotní stav.

Nakonec se Darda s Helenou rozvedl. U soudu jí říkali žalovaná: „*Zmizela Helena, Helča, Helenka, Mobydick, holčička, Freisteinová, Součková, drahá i milá. Zmizela i Líza, Blanche a Kateřina, dokonce i Piškuntál a Myškin zmizeli. Zůstala jen „žalovaná“.* Sama.“¹³⁰ Připadalo jí, že vlastně neznamená nic. Helena vyrostla v Ničině a necítila se být nikým. Ani v dospělosti se její stav nezměnil, naopak bych řekla, že ji dříve dětský pohled na svět pomáhal brát věci s větším nadhledem. Helena byla na dně. Její kamarádka Júlie podstoupila operaci a Helena stav v narkóze přirovnávala k dětství: „*Ta situace, ve který – ať jste, kdo jste, ať je váš život takovej nebo makovej – najednou nic nezávisí na vás. Skoro nic. V tom smyslu něco jako návrat do dětství.*“¹³¹ V dětství se také neustále ohlížela na ostatní, na matku, režim, kamarády, aj. Helenin návrat do dětství je připomínkou neustálého hledání její identity.

V dětství se snažila Helena pomoci své matce a usnadnit ji její problémy. Teď tomu bylo naopak: „*Vzpamatuj se! Takhle se trápit... Nejde jen o tebe. Máš děti! Nemůžete se na ně vykašlat oba.*“¹³² Je zajímavé, že se Helena stejně jako její matka stala herečkou a stejně jako ona se musela vypořádat s odchodem otce svých dětí.

¹²⁷ Tamtéž, s. 59.

¹²⁸ Tamtéž, s. 67.

¹²⁹ Tamtéž, s. 112.

¹³⁰ Tamtéž, s. 148.

¹³¹ Tamtéž, s. 52.

¹³² Tamtéž, s. 33.

Od mala ji provázely noci plné nočních můr: „*Vůbec mívám dost hrozný sny. Už od dětství se mi třeba zdává o vlně tsunami.*“¹³³ „*Ať dělám, co dělám, těch podělaných snů se nezbavím. Tsunami střídá Dardu a Darda tsunami.*“¹³⁴ Špatné sny mohou být odrazem toho, jak na ni působil rodinný diskurz. Člověk byl konečně po společenské stránce svobodný, ale stejně se zase našlo něco, co člověka srazilo na dno.

Helena se už ztotožnila se svým židovským původem a stále se snažila této kultuře lépe porozumět. „*Cestou domů jsem se zastavila na starým židovským hřbitově.*“¹³⁵ Neustále jsou v textu odkazy k židovství, ona nad ním často přemýšlí a snaží se zacelit díry ve své paměti, jež se rekonstruovala na základě vyprávění blízkých lidí. Helena se bavila se svými kamarády o americkém prezidentovi Obamovi: „*Člověče, já ti nevím, jestli ho až tak miluju,*“ *řekla jsem.* „*To se ještě uvidí. Jak se říká, ještě nevím, jestli je to dobrý pro nás pro Židy. Třeba jo. Ale když pomínu, že je to – jak by řekla moje babička – fešák, tak toho o něm vlastně moc nevím.*“¹³⁶ Z této promluvy je jasné, že se Helena s židovstvím ztotožňuje. Přijala tak židovskou identitu a uvažuje nad jejich osudem, potažmo i vlastním, pod nadvládou prezidenta Obamy. „*Židi Obamu milujou,*“ *agitoval,* „*no fakt, v Americe ho spousta Židů zbožňuje.*“¹³⁷ Helena veřejným projevům vládních představitelů už moc nevěří, protože je poznamenaná socialistickým diskurzem založeným na lži a přetvářce.

Vládní diskurz už neomezoval přísun informací zvenčí. Získat objektivní mínění o světě už nebyl v porevoluční době problém. Helena se dozvídá například o královské svatbě Williama a Kate, o nepokojích v Lybii: „*V arabském světě se něco děje. Lidé se bouřej, demonstrují, v Lybii se válčí...Začaly se hroutit režimy. Nejsem si však jistá, jestli je důvod jásat.*“¹³⁸ Dostávají se k nám například i informace o vlně tsunami v Japonsku. Dříve se měl člověk zajímat především o to, jak budovat lepší společnost v duchu socialismu.

Člověk si už nechránil osobní život na veřejnosti tak, jako tomu bylo dříve, ba naopak. Lidé začali veřejně ukazovat své životy například na Facebooku, kde Helena vypátrala i Dardovu milenkou: „*No jasně. Přes třicet. A je to manažerka jako von. Všechno jsem si to našla na facebooku.*“¹³⁹ Uvolnění hranic v porevolučním období

¹³³ Tamtéž, s. 107.

¹³⁴ Tamtéž, s. 135.

¹³⁵ Tamtéž, s. 22.

¹³⁶ Tamtéž, s. 101.

¹³⁷ Tamtéž, s. 109.

¹³⁸ Tamtéž, s. 144.

¹³⁹ Tamtéž, s. 55.

signalizovalo i to, že zde byl vybudován například McDonald's: „*Ten vítr nesl nahoru smrad z mekdonaldu, kterej byl v přízemí toho domu.*“¹⁴⁰ Lidé už si nestěžovali na nedostatek jídla: „*Vzala jsem pár rajčat, okurku a trochu pomerančů. Banány ležej u kasy.*“¹⁴¹ V době normalizace byl všeho nedostatek a konkrétně na ovoce se čekaly dlouhé fronty. Po roce 1989 bylo dostupné téměř vše.

Kamarád Pepa se zúčastnil literární soutěže pojmenované po F. X. Šaldovi, ve které neuspěl a hodnotil ji velmi negativně. Upozorňoval na to, že zvítězit v soutěži může jen ten, který má v porotě někoho známého: „*Tobě připadá normální, že jsou to všechno partičky, který si jdou na ruku? Že si to přihrávaj mezi sebou pořád dokola? Že to dávaj podle jména, a ne podle toho, co kdo opravdu předved?*“¹⁴² I přes to, že žili ve svobodné době, stejně byli upřednostňováni „ti vyvolení“. Mocenský diskurz existuje i za demokratického režimu, stále jsme ovlivňováni tím, co kde a jak je vhodné říci, a co nikoli. Svůj neúspěch nesl velmi těžce a choval se nevhodně na veřejnosti. Za trest byl odvezen na záchytku. Už nebyl kvůli ničení veřejného majetku stíhán jako to mu bývalo dřív, ale odvezli ho „pouze“ na záchytku.

V divadle jednou viselo Desatero přikázání, kde se psalo o tom, aby lidé uctívali Havla, hanili Klause, podporovali Evropskou unii a podporovali všechny její nápady. Lidé teď neměli uctívat komunisty, ale naopak ty, kteří bojovali za svržení režimu nebo ty, kteří vládli současné společnosti.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 21.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 74.

¹⁴² Tamtéž, s. 97.

3 GOLDSTEIN PÍŠE DCEŘI

Čtvrtou autobiografickou prózou od Ireny Douskové je *Goldstein píše dceři*.¹⁴³ Podle data vydání text předchází výše uvedené trilogii, ale po obsahové stránce ji de facto doplňuje. Je zde představen pokus o navázání vztahu mezi stárnoucím otcem a jeho dospělou dcerou, která v tomto díle vystupuje jako Klára Kalousková. Josef Goldstein žije od narození své dcery od roku 1964 v Izraeli. Snažil se zapomenout na život v Československu, ale po navázání kontaktu s Klárou jeho minulost znovu ožívá. Postavy jsou zde představovány nejprve formou výměny dopisů mezi nimi, kde čtenář na vztah nahlíží pouze z otcova úhlu pohledu. Postupně Klára přestává na dopisy odpovídat a text se tak stává deníkem.

První dopis adresovaný Kláry matce Aniče je psán 3. 12. 1964 v Izraeli. Goldstein Aniče slibuje svůj brzký návrat do Čech a kárá ji za to, že i přes jeho ozývání se je zklamaná a smutná z jeho nepřítomnosti. Návrat se samozřejmě nekoná. Goldstein začíná v Izraeli nový život. O mnoho let později dne 9. 8. 1988 začíná korespondence mezi Goldsteinem a dcerou Klárou. Prostřednictvím dopisů se nám představují rozporuplné postavy plné hledání vlastní identity. Vzhledem k tomu, že charakter postav není předem daný a je odkrýván v průběhu děje, jedná se opět o postavu-hypotézu. V této kapitole se pokusím představit, jak se zobrazuje a konstruuje identita Josefa Goldsteina a Kláry Kalouskové.

Goldstein Kláru viděl naposledy v roce 1964, když jí byly tři měsíce. Pak nastala dlouhá nicota až do Kláry čtyřiaadvaceti let, kdy se rozhodla otce kontaktovat. Tím však převrací jeho život naruby. Goldstein chtěl svou dceru za každou cenu poznat a často přemýšlel nad jejich setkáním. Uvědomuje si, že nebyl dlouhou dobu spjat s prostředím, v němž vyrůstala: „*Řeč, tedy jazyk, je jediným prostředkem inteligentní komunikace, a poněvadž jsem již 25 let vůbec nemluvil a takřka nikdy nepsal česky, může to někdy znít jako od primitivního strýce z Ameriky.*“¹⁴⁴ Otec je odhodlaný oživit vše, co by mu pomohlo k navázání vztahu s dcerou. Uvědomoval si své odcizení z rodné země, ale stále pociťoval jistou vazbu. Klára mnohdy cítila, že se k ní otec přes korespondenci chová jako mileneček: „*Tedy chci říct, Ty jsi pěkná!*“¹⁴⁵ Často přemýšlel o Kláry kráse a možná snad dokonce i žárlil na jejího muže. Otec však nedokázal rozumně vysvětlit

¹⁴³ Všechny citace v následující kapitole budou vycházet z knihy Goldstein píše dceři od Ireny Douskové: DOUSKOVÁ, I. (2006): *Goldstein píše dceři*. Brno: Druhé město.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 16.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 13.

příčinu tohoto zvláštního vztahu. „*Je pravda, že Ti někdy piši, jako se píše milence, to nemohu docela dobře vysvětlit.*“¹⁴⁶ Klára z jejich vztahu cítí také obrovskou prázdnotu, jež se za ty roky vybuchovala: „*...tomu, co dosud bylo mezi námi, se nedá dost dobře říkat ani pauza, spíš nicota...*“¹⁴⁷ Otec chápe příčinu Kláry uvažování a uvědomuje vlastní chybu, ale snaží se jí vysvětlit i jeho pohled na situaci. Říkal jí, že o ni zprvu zájem jevil, ale nikdo mu neodpovídal na dopisy: „*Později prosí o zprávy o dítěti, ale nedostane je. To již má důvod se zlobit (do té doby se všichni zlobili na něj). Když je nemluvněti osmnáct let, odpoví mu na dopis sprostě, a tím je to pro něj skončeno. Když je nemluvněti 24 let, dostane ten člověk dopis – prý jej chce vidět, je zvědavá etc...*“¹⁴⁸

V trilogii se Helena seznamovala s židovskou identitou pouze díky vyprávění rodiny. Zde se Kláry zájem o židovství prohlubuje a nahlíží na něj i z otcova úhlu pohledu. Goldstein jí píše o jeho matce a o její snaze ochránit rodinu před mocí nacistického diskurzu: „*Dědecci, babičky, strýci, my všichni, dokumenty... Přežít, pokud možno dlouho, nebýt v transportu do Osvětimi – dnes, zítra, příští měsíc, příští rok – po léta to zvládala sama. Až do září 1944.*“¹⁴⁹ Dále vypráví o vlastní zkušenosti z Terezína. Po druhé světové válce se dozvěděl, že žijí jen prarodiče, kteří ale brzy zemřeli. „*Začala doba samoty, která nikdy úplně neskončila.*“¹⁵⁰ Goldsteinovo osobní zkušenosti z války jej poznamenaly na celý život a nikdy se s nimi zcela nesmířil. Ještě neutvořená osobnost byla narušena politickým děním, a tak dějinné události zasáhly do utváření jeho osobnosti. V konfrontaci s Helenou Součkovou lze říci, že oba cítili od dětství strašně osaměle a vlastně jakoby ničí.

Prostřednictvím jeho dopisů se nám dále rozšiřuje povědomí o době po druhé světové válce: „*Když v roce 1948 znárodnili všechnen zděděný majetek, začal jsem prodávat kamarádům svůj nábytek, obleky, hodinky, zkrátka všechno, pro financování těch nocí.*“¹⁵¹ V šestadvaceti letech potkal starší ženu Alenu, díky níž se poprvé v životě cítil být v bezpečí. „*Tam jsem potkal báječnou ženskou, asi o dvanáct let starší než já, domeček se zahrádkou v Radotíně, poprvé pocit rodiny, klid, bezpečí.*“¹⁵² Konečně na chvíli zažehnal tu vykořeněnost, která jej provázela od dětských let, a cítil, že někam patří. Vše se změnilo, když si začal románek s Klárou matkou Aničkou. Příchodem Kláry

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 48.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 16.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 25.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 26.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 27.

¹⁵² Tamtéž, s. 27.

na svět se vše změnilo. Nastala situace, o které byl přesvědčený, že ji nezvládne. Stále udržoval románek s Alenou, ale i s Aničkou. „*Představ si to, člověk bez rodiny, najednou se mu tohle všechno nabízí: chaloupka uprostřed letních květů, dva báječní staří, spanilé nemluvně a mladá matka s tou ohromnou atraktivností, kterou pro mě tenkrát měla.*“¹⁵³ Sám sebe chápe jako člověka, který není hoden luxusu, který se mu nabízel. Nevěřil sám sobě, což pramenilo z jeho vlastní vnitřní nejistoty. Byl přesvědčen, že si nic z toho nezaslouží. Po odjezdu do Izraele si uvědomil, že se už nemůže vrátit zpátky, protože na něho čekaly dvě ženy a další jiné problémy. „*Zůstal jsem tady. Každý by to pochopil, ale Ty jsi byla obětí toho všeho.*“¹⁵⁴ Helena Součková se stala obětí svého původu. Byla poloviční Češka a poloviční Židovka. Socialistický diskurz odmítal neúplné rodiny a židovství taktéž. Stala se tak obětí toho, že se její otec rozhodl opustit rodinu. V próze *Darda* Helena zaujímá roli oběti ve vztahu k manželovi jehož moci není schopná vzdorovat.

Když žil Goldstein v Čechách, nehovořil o tom, zda se cítil být Židem. Spíše bych řekla, že právě příjezdem do Izraele se v něm jeho židovství probudilo a začal to konfrontovat s češtvím. Goldstein byl po příjezdu do Izraele naprosto nadšený a velmi to na něj zapůsobilo: „*Takřka dvacet let jsem neviděl Žida. A najdou tohle! Krása, vzpomínky z dětství, volnost hraničící s anarchií!*“¹⁵⁵ Goldstein byl tímto světem zpočátku naprosto okouzlen a rozhodl se zde zůstat. Jeho začátky ale nebyly jednoduché, protože se nacházel v úplně odlišné zemi, navíc neměl peníze, přátele, zaměstnání a neznal hebrejský jazyk. Přestože zde Goldstein začal úplně nový život, zpočátku se mu velmi stýskalo a stále vzpomínal na Kláru, prosil o zmínku o jeho dceři: „*Těm prosbám nebylo vyhověno. Špatně jsem to snášel. Až jsem takřka zapomněl.*“¹⁵⁶ V Izraeli Goldstein založil novou rodinu, ale vztahy mezi členy rodiny nebyly moc dobré. Žena ho opustila, s dětmi neměl žádné výrazné vztahy, neměl přátele. Jeho identitou bylo možná jeho neustálé hledání sebe sama. Ta vykořeněnost zároveň ale k židovství a židovské identitě patří.

Sám sebe hodnotí jako člověka bez snů plnicího denní povinnosti. „*...téměř čtvrt století jsem na Čechy takřka nemyslel. Na nic a na nikoho. Vyloučil jsem to všechno ze svého vědomí, ale v podvědomí to bylo, protože od Tvého znovuobjevení se to všechno vrací – řeč, vzpomínky, sníh, jídlo, holky... Skoro se mi začalo po Čechách*

¹⁵³ Tamtéž, s. 30.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 30.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 30.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 32.

stýskat.“¹⁵⁷ Klára v něm probudila jeho Češství. „*Ne, nedokážu si představit, že se jednoho letního rána probudím a jsem Čech. Tenhle luxus jsem nikdy neměl. V časech daleko svízelnějších než dnes jsem se probouzel coby český Žid, což je komplikovanější.*“¹⁵⁸ Josef Goldstein tady hovoří o tom, že nikdy sám sebe nepovažoval za Čecha. Říká zde svízelnější časy, tím myslím rozumí dobu druhé světové války. Z toho odhaduji, že se s židovstvím plně neztotožňoval už od dětství. Sám svoji identitu považuje za českou, ale i židovskou. Není jednotná. To samé cítí i Helena Součková.

Otec je naprosto přesvědčen, že mu Klára nedokáže nikdy odpustit to, že ji opustil: „*Je mi najednou strašně líto, že se nemůžeme mít prostě a tiše rádi. Asi si s sebou neseme příliš těžký batoh z minulosti.*“¹⁵⁹ Jeho minulost a vazby k Československu ovlivňovaly a konstruovaly uvažování v přítomnosti. Narušené vztahy s dcerou Klárou ho velmi sužovaly a uvědomoval si, že nikdy nezacelí tu prázdnotu, která za ty roky vznikla. „*Také bych chtěl ještě po léta jíst pečené husy připravené Aničkou, tu a tam poznat pěknou mladou ženu a čas od času natočit zajímavý film. Ale není dost času.*“¹⁶⁰ Stále častěji se mu vybavují i vzpomínky na Kláru matku Aničku. Otec konstatuje, že vše, co se týkalo Čech, vyloučil ze svého života, ale právě znovuoobjevením dcery jeho paměť ožila, a dokonce se mu začalo i stýskat.

Mluvil o tom, že brzy umře, neměl proč žít, nic ho nenaplněovalo. „*Nudím se. Asi bych již klidně mohl umřít, nikdo mě víc nepotřebuje a také mě již máloco baví.*“¹⁶¹ Říká, že ho nikdo nepotřebuje, pořád si připomíná svou vykořeněnost. Zajímavé je, že opustil Čechy proto, aby byl v Izraeli šťastnější. Jeho prvotní izraelské okouzlení ale časem opadlo, a naopak svou pozornost stále upínal ke vzpomínkám na Čechy a rodinu, jež tam zanechal. „*Rád bych jednou byl o Vánocích v Praze, seděl pod stromčkem, dostával dárky, jedl kapra, šel na půlnoční, koukal na vyzdobené ulice a tiše padající sníh.*“¹⁶² Stále si s sebou nese vzpomínky na češství a křesťanství.

Otec hovoří o emigrantech: „*Já jsem poslední, kdo by mohl teoretizovat o emigraci, myslím si ale, že málokterý emigrant je šťastný, maximálně materiálně spokojený.*“¹⁶³ V Tel Avivu pracuje Josef jako režisér. Sám sebe hodnotí takto: „*Unavený, „hora sádla“, slavný, v jistém smyslu velice sám, takřka bez ambicí. Každý,*

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 39.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 81.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 131.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 135.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 136.

¹⁶² Tamtéž, s. 137.

¹⁶³ Tamtéž, s. 17.

úplně každý mě má rád, ale ty, kteří mě milovali, lze spočítat na prstech jedné ruky.“¹⁶⁴ O pár stran dále konstatuje, že o nich nechce hovořit jako o emigrantech. „*Jsou to prostě lidé, kteří jeli z A do B. Zaplatili za to hroznou cenu, každý z nich. Kdo nemusí, ať to radši nedělá.*“¹⁶⁵ Ukazuje se nám, že ne vždy, když člověk od něčeho nebo někoho uteče, bude v životě šťastný. Každý emigrant se musel s životem v nové zemi vypořádat. Někdo hůř, někdo lépe. Domnívám se, že kdyby Goldstein věděl, co ho bude v Izraeli čekat, neudělal by to. „*Mezi tím, jak se vidíme sami a jaká je skutečnost, může být obrovský rozdíl. Třeba když je někdo bohatý a vidí se coby chudáček.*“ Odlišné vnímání svého postavení v životě. „*P.S. Co tím myslíš, že nás naše dětství předznamenává?*“¹⁶⁶

„*Kláro, jsem úplně ubohý a zničený, pořád v lese přemýšlím, co se stane, až dostaneš ten poslední dopis.*“¹⁶⁷ Goldstein se pořád něčeho bojí. Toho, co si bude myslet Klára, úmrtí, špatného života, všeho. Díky ní si vzpomíná i na tradiční české buřty a táborák. Často Goldstein přemýšlí, co si o něm Klára myslí. „*Jestli si budeme rozumět a jestli Ti bude dobře a jestli se Ti všechno bude líbit (hlavně já).*“¹⁶⁸ Blíží se totiž jejich setkání. Neustále na ni myslí, po tom, co schůzka proběhne se mu stýská. „*Neměla bys ani na dovolené zásadně bydlet někde, kam Ti nemůže telefonovat. Doufám, že ses v pořádku vrátila a že než zase někam pojedíš, napíšeš pár řádků – o počasí a tak.*“¹⁶⁹ „*Jelikož už kdekdo jezdí na západ i na východ, neměla bys mít žádné potíže.*“¹⁷⁰ Poukaz na pomalu se otevírající hranice. Tento dopis byl psán dne 26. 3. 1989. Vše nasvědčovalo tomu, že se pomalu blíží změna režimu. Dopis z 23. 11. 1989 – „*Ty žiješ v revoluční situaci a já tady sedím a dělám filmy. Ty jsi v určitém nebezpečí a já Ti nemohu pomoci. Ty prožíváš možná klíčové zážitky svého života a já se jich (opět) nezúčastňuji.*“¹⁷¹ „*Každý večer vidím v televizi ty demonstrace, právě jsem viděl Dubčeka. Pořád koukám, jestli Tě tam někde nezahlednu.*“¹⁷² Nakonec se dozvídá, že jsou hranice otevřeny a že bude v zemi konečně svoboda.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 24.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 40.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 50.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 51.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 68.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 77.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 21.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 92.

¹⁷² Tamtéž, s. 92.

Goldstein začíná být naprosto beznadějný. Je mu smutno a nic ho nenaplňuje. „*Není to kvůli Tobě, je to stav všeobecný. Snad již příliš mnoho let dělám filmy, snad se již příliš mnoho let starám o rodinu, snad již příliš mnoho let žiju.*“¹⁷³ Promluva opět potvrzuje otcovu neukotvenost.

Kláře neustále vyčítá, že se mu ozývá po dlouhé odmlce: „*Kdo jsem já, abych někomu vyčítal, že hovory, úmluvy, návrhy, myšlenky etc. jsou ignorovány, jako by ani nebyly.*“¹⁷⁴ Zdá se, že vyrovnat se s minulostí i současností otce, se svým původem, se vším je složité – proto ta odmlka. Ve snaze po porozumění přichází i neporozumění.

Goldstein přijel kvůli svému filmu do Prahy. Jeho kolegové se ho vyptávali na věci okolo Čech, ale jejich otázky nechtěl zodpovídat: „*Pořád se mě vyptávali, jako kdybych byl turistický průvodce, a já jsem na všechno říkal, že nevím, i když jsem věděl.*“¹⁷⁵ Přijde mi, že začal být Goldstein vzpomínky na svou minulost doslova posedlý. V dopise z 29. 9. 1990 se jeho vzpomínky oživily, že začíná vzpomínat už i na Aničku, matku Kláry: „*Kolik se toho již odehrálo od doby, kdy jsem psal Aničce dopisy začínající slovy – dobré jitro- kterým ses tolik posmívala!*“¹⁷⁶ V úvodu knihy ho Anička vůbec nezajímala, Klára minimálně a na konci příběhu a o nich neustále přemýšlí. Dokonce i jeho vlastní rodina v Izraeli se začala o Kláru zajímat, učí se česky a chtěli by ji poznat.

„*Ale teď už je to v pořádku, vrátil jsem se k normální lidské existenci: k samotě.*“¹⁷⁷ Cítí se, že jeho život je v troskách. Působí na něj také veřejné dění, které se odehrává v Izraeli. Je tam válka, denně se bojí o život. „*Tak pro dnešek končím. Stmívá se a brzy začnou padat rakety.*“¹⁷⁸ 8. 3. 1991 „*V těchto dnech mám pocit, že již nemám sílu snést to, čemu se říká život.*“¹⁷⁹

Nakonec píše dopis Kláry dceři Valentýně: „*Všichni se ke mně odjakživa chovají sprostě. Aničky nikdy, Klára téměř nikdy na moje dopisy neodpovídá. Takhle je to pořád. Po léta. Cokoli dělám nebo říkám, vůbec jí to nezajímá. Samozřejmě, žijí každá svůj život a já tady v tak vzdáleném Tel Avivu, ať prý dám pokoj.*“¹⁸⁰ Malé nevinné dítě je jeho poslední nadějí na to, že je na světě ještě někdo, kdo ho může mít rád, i když je ještě tak maličké. V této knize se nám promítá Goldsteinova naprostá vykořeněnost.

¹⁷³ Tamtéž, s. 78.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 100.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 126.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 129.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 119.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 146.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 147.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 163.

Goldstein nevěděl, kam patří, jestli k Čechům nebo k Židům. Často přemýšlel nad životem, bytím a nad tím, také na tím, že se jeho život chýlí ke konci. Jeho rozporuplná identita se v dětství utvářela pod nadvládou nacistického diskurzu. Všechny jeho příbuzné odvezlo gestapo v roce 1944 do Osvětimi a tam byli všichni vyvražděni. Zbyli pouze prarodiče, kteří brzy po válce zemřeli. Zůstal sám a tato samota jej provázela celým životem a determinovala jeho identitu. Později byl ovlivněn mocí socialistického diskurzu. Když se dozvěděl o znárodnování majetku v roce 1948, všechno rozprodal. „*Když jsem v roce 1952 maturoval, neměl jsem kromě vzpomínek nic.*“¹⁸¹ Nakonec ze z Československa odstěhoval do Izraele, kde začal úplně od začátku. Nikdy se však s tamním prostředím neztotožnil a stále se v myšlenkách vracel k místu a lidem, které opustil.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 27.

ZÁVĚR

Cílem předkládané práce bylo zachytit proměňování identity hlavní postavy ve všech jejích rolích a konfrontovat poznatky mezi trilogií a čtvrtou analyzovanou prózou. V úvodu jsme si definovali výchozí pojmy, o něž se opírala praktická část. Byl zde teoreticky představen mocenský vliv diskurzu a jeho návaznost na kolektivní paměť, jež v souladu zásadně ovlivňují identitu jedince od raného dětství. Rozebírané prózy jsou zasazeny do období normalizace v Československu, proto zde bylo dále definováno, jak se formovala národní identita v českém prostředí. Nabyté teoretické poznatky byly používány při analýze textů, ve kterých bylo zachyceno konstruování identity postav.

V próze *Hrdý Budžes* byla představena hlavní postava Helena Součková, jejíž dětská identita se zde formovala v závislosti na rodinném diskurzu, jež stál v konfrontaci s diskurzem socialistickým. Dobový diskurz reprezentovaný institucí školy, kulturou, médií, aj. ji vedl k přijímání ideologických myšlenek. Rodinný diskurz se jí ale snažil před těmito vlivy chránit a poukazovat na pravou tvář doby. Sama ještě nebyla schopná vyhodnotit, co bylo správné a co nikoli, a stala se vlastně obětí všeho okolo. Důsledkem toho se v ní budovalo rozporuplné nitro, které se reflektovalo v pubertě i v období dospělosti. Helena se cítila osamělá, a tak upínala svou pozornost k imaginárnímu hrdinovi Hrdému Budžesovi, který jí pomáhal k překonání denních strastí. Nakonec ale zjistila, že Hrdý Budžes nebyl žádný hrdina, ale jen zkomolenina slov z básně od S. K. Neumanna, která znamenala: „Hrdý buď, žes vytrval“. Helena balancovala mezi neukotveností v rodině a postavením ve společnosti. Pocit, že nikam nepatří, ústil i z jejího českého a židovského původu. V dětství se identifikovala s českou identitou a vazbu s biologickým otcem, potažmo s židovstvím, zásadně odmítala. Okolí jí přesto denně připomínalo její odlišnost.

V druhé próze *Oněgin byl Rusák* procházela Helena bouřlivým pubertálním obdobím. Začala prozírat zdeformovanou realitu a uvědomovala si moc socialistického diskurzu a jeho vliv na identitu jednotlivce vymezujícího se proti režimu. Příkladem pro ni byl osud její matky. Matka s režimem nesouhlasila, a to se odrazilo v jejím profesním i osobním životě. Ztratila milovanou práci, dobré postavení ve společnosti a začala svůj žal utápět v alkoholu. Člověk měl v té době splynout s davem a poklidně budovat lepší socialistickou budoucnost, jenže to matka odmítala. Potvrzuje se nám, že jedinec sám za sebe v rámci společnosti neznamenal nic. V tomto díle se Helena také pomalu ztotožňovala s židovským původem a uvědomovala si, že ji konstruoval a determinoval,

a proto se snažila získat širší povědomí o židovské kultuře. Domnívám se, že Helenina touha prohloubit poznatky o židovství a o biologickém otci mohla být také důsledkem toho, že neměla dobrý vztah s matkou. Kvůli jejich nevyrovnanému vztahu inklinovala k druhému rodiči, od něhož možná čekala více pochopení jejího pohledu na svět. V období adolescence měla Helena vlastní zájmy a přesvědčení, jež konfrontovala se společenskými, rodinnými a vládními autoritami, které měla respektovat. Totalitní diskurz přijímala negativně. Cítila se jako cvičená opice v kleci, jež musela zodpovědně přijímat svou šedou normalizační každodennost a nemohla se vzepřít, ani projevit špetku vzoru, protože by za to mohla nést následky celý život.

Ve třetí analyzované próze *Darda*, vystupuje Helena jako zralá žena, která čelí problémům rodinného diskurzu. V dospělosti více než kdy předtím, vidíme dopad všech vlivů na její identitu. Helena se stala obětí režimu, rodiny, a dokonce i vlastního zdraví. Helena v dětství žila v konfrontaci dvou odlišných diskurzů. Tomuto světu na pomezí soukromého a veřejného diskurzu nerozuměla a často si vysvětlovala věci po svém. Prošla si obdobím bouřlivého adolescenta stojícího si vždy za svým názorem. Svůj pohled na svět konfrontovala s autoritami, které měla respektovat. Nakonec se z ní stala žena, jež nebyla schopna boje za vlastní pravdu ani v rámci rodinného diskurzu. Helena chovala velmi hluboké city ke svému muži Dardovi a obávala se rozpadu jejich manželství. Z toho důvodu nebyla schopná vzdorovat jeho moci a stavěla se do podřízené role. V neustálém přijímání role oběti se odráží Heleny zdeformované nitro. Od dětství ji provázelo odlišné příjmení od ostatních členů rodiny, což také značilo neukotvenost její identity. Zpočátku zastávala odmítavý postoj vůči židovskému původu, který pramenil především z jednostranných matčinych vzpomínek na biologického otce. S odstupem času si Helena z vyprávění rodiny sestavila vlastní obraz. Čím dál tím více si Helena uvědomovala, že je židovstvím determinovaná a stále více inklinovala k poznání svých židovských kořenů.

Poslední analyzovaná próza *Goldstein píše dceři* dále rozvíjí koncept židovství. Vystupuje zde otec Goldstein a dcera Klára. Na základě informací, jež nám zde otec prostřednictvím dopisů předkládá, lze identifikovat postavu Kláry s Helenou a otce Goldsteina s Freisteinem. Dále budu užívat jméno Helena a Goldstein. Zpočátku je zde představena korespondence mezi nimi, ale postupně se text mění na deníkový záznam psaný z otcova pohledu. Heleny touha po zjištění vlastní identity ji v dospělosti inspiruje k setkání s biologickým otcem. Helena se snaží zacelit prázdnotu, která ji provázela od dětství a zjistit více o tom, čím si její otec prošel. Prostřednictvím paměti

otce si utváří obraz o hrůzách, kterým byli Židé nuceni čelit za druhé světové války. Zároveň se snaží pochopit, proč ji opustil a rozvrátil tak jejich rodinu. Goldstein se Heleně snažil vysvětlit svůj strach z návratu do Československa a také to, že se zpočátku cítil lépe v Izraeli. Poté, co ho Helena kontaktovala si uvědomil, že je s Československem spjatý víc, než si myslel, a že mu možná tehdy žilo lépe než v Izraeli. Identita Josefa Goldsteina byla stejně rozvrácená, jako tomu bylo u Heleny, protože oba vyrůstali v neúplné rodině a celý život balancovali mezi svým nejednotným původem. Myslím, že Goldsteina potkal ještě horší osud než Helenu, protože téměř všechny příbuzné ztratil v koncentračním táboře a zůstal tak úplně sám. Právě tento motiv samoty a vykořeněnosti ho provází celým životem. On se necítí být ani Čechem, ale ani Židem. Sám sebe identifikoval s tím, že je český Žid. Tyto dva konstrukty mezi sebou soupeří a Goldstein neví, jak z toho uniknout. Často byly jeho myšlenky pochmurné, plné filozofování, úvah o smrti, o tom, že ho nikdo nemá rád, a že pro nikoho nic neznamena. Dcera s ním postupně přestala komunikovat, a proto nakonec vkládal jakousi naději do narozené vnučky, Kláry dcery, které je adresován poslední dopis.

Nyní se pokusím srovnat trilogii a čtvrtou analyzovanou prózu *Goldstein píše dceři*. Trilogie nám představuje vnímání světa z pohledu Heleny a provází nás jejím životem od dětství až po dospělost. Naopak čtvrtá próza je psaná z pohledu otce, který hovoří o vlastním životě. V jednotlivých prózách nám implicitní autor postupně představuje identitu každého z nich. V *Goldsteinovi* se implicitní autor nesnaží konfrontovat stejně jako se nesnaží konfrontovat v trilogii – ani v životě tomu tak není – autentičnost a jednostranný pohled je tady podstatné pro zkoumání identity postav. Domnívám se, že byla identita Heleny a Goldsteina v některých bodech podobná. V dětství oba cítili, že nikam nepatří. Goldstein ztratil celou rodinu, a když měl v dospělosti šanci ji získat s matkou Heleny, připadalo mu, že si to nezaslouží. Odcestoval pryč a domníval se, že konečně našel zázemí a místo, kde bude šťastný. Po mnoha letech navázal vztah s dcerou a jeho minulost ožila. Poté se často vracely vzpomínky na Československo, což potvrzovalo jeho osudovou neukotvenost. Helena od dětství cítila, že se odlišuje od ostatních. Stávala se terčem posměšků kvůli židovskému původu a příjmení. Stále balancovala mezi tím, co jí říkali doma a co se mělo a nemělo říkat na veřejnosti. Nakonec v dospělosti přijímala beze slov roli oběti a nebyla schopna čelit téměř žádnému mocenskému diskurzu. Oba se neustále hledali a nevěděli, zda se identifikovat s židovskou nebo českou identitou. Helena, která dlouhou

dobu židovství odmítala, nakonec více prohlubovala zájem o židovství a s odstupem času zjišťovala, že je jím konstruována její identita. Nakonec se začala považovat za poloviční Židovku. Koncept implikovaného autora ve všech čtyřech prózách odkazuje k hledání židovské identity hlavní postavy Helenky. Základem identity Heleny i Goldsteina, je právě jejich vykořeněnost, se kterou se celý život vyrovnávali. Tato vykořeněnost je de facto podstatná i pro židovskou identitu obecně.

SEZNAM LITERATURY

Knižní zdroje:

Primární literatura:

DOUSKOVÁ, I. (2011): *Darda*. 1. vyd. Brno: Druhé město. 193 s. ISBN 978-80-7227-314-0.

DOUSKOVÁ, I. (2006): *Goldstein píše dceři*. 1. vyd. Brno: Druhé město. 164 s. ISBN 80-7227-253-5.

DOUSKOVÁ, I. (2002): *Hrdý Budžes*. 2. vyd. Brno: Nakladatelství Petrov. 166 s. ISBN 80-7227-132-6.

DOUSKOVÁ, I. (2006): *Oněgin byl Rusák*. 1. vyd. Brno: Druhé město. 258 s. ISBN 80-7227-244-6.

Sekundární literatura:

BARKER, CH. (2006): *Slovník kulturních studií*. 1. vyd. 206 s. Praha: Portál. ISBN 80-7367-099-2.

FOUCAULT, M. (1994): *Diskurs, autor, genealogie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda. 115 s. ISBN 80-205-0406-0.

HALBWACHS, M. (2009): *Kolektivní paměť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.

HODROVÁ, D. a kol. (2001): *...na okraji chaosu...Poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst. 851 s. ISBN 80-7215-140-1.

HOLÝ, L. (2001): *Malý český člověk a velký český národ*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 209 s. ISBN 80-85850-97-4.

CHATMAN, S. (2008): *PŘÍBĚH A DISKURS. Narativní struktura v literatuře a filmu*. 1. vyd. Brno: Host. 326 s. ISBN 978-80-7294-260-2.

KYLOUŠEK, P. a kol. (2009): *My – oni – já. Hledání identity v kanadské literatuře a filmu*. 1. vyd. Brno: Host. 327 s. ISBN 978-80-7294-306-7.

MÜLLER, R. (Eds). ŠIDÁK, P. (Eds). (2012): *Slovník novější literární teorie. Glosář pojmů*. Praha: Academia. 699 s. ISBN 978-80-200-2018-2.

NÜNNING, A. (2006): *Lexikon teorie literatury a kultury*. 1. vyd. Brno: Host. 912 s. ISBN 80-7294-170-4.

Internetové zdroje:

MASLOWSKI, N., ŠUBRT, J. (2014): *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám* [online], Praha: Karolinum, 319 s. [cit. 2018-09-06]. ISBN 978-80-246-2689-5. Dostupné z:

https://books.google.cz/books?id=keEGBwAAQBAJ&pg=PA7&hl=cs&source=gbs_to_c_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.

Michel Foucault [online]. 2018 [cit. 2018-07-21]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/michel-foucault-1365>.

DOUSKOVÁ, I. [online]. In: *Douskova.cz*. Brno: Nakladatelství Druhé město. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z: <http://www.douskova.cz/>.

PŘIBÁŇOVÁ, A. (2010): Irena Dousková [online]. In: *Slovník české literatury*. Praha: ÚČL AV ČR [cit. 2018-07-09]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1637&hl=irena+douskov%C3%A1+>.

FIALA, D. (2008-2018): Michel Foucault [online]. In: *Databazeknih.cz*. Polná. [cit. 2018-07-09]. Dostupné z:

ZVĚŘINA, Pavel. Pionýrská organizace (PO). *TOTALITA.CZ* [online]. 2018 [cit. 2018-07-21]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/po.php>.